

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

**ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ
ΝΗΠΙΑΓΩΓΩΝ**

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**Ο ΖΩΓΡΑΦΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ ΩΣ ΜΕΣΟ ΑΝΙΧΝΕΥΣΗΣ ΤΗΣ
ΨΥΧΙΚΗΣ ΕΙΚΟΝΑΣ ΤΩΝ ΝΗΠΙΩΝ**

**PICTORIAL SPEECH AS A MEANS OF ILLUSTRATING THE
MENTAL IMAGE OF NURSERY SCHOOL CHILDREN**

ΦΟΙΤΗΤΡΙΑ: ΛΟΥΜΗ ΣΟΦΙΑ

ΑΕΜ:4230

ΕΠΟΠΤΗΣ: ΤΑΜΟΥΤΣΕΛΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ

Β' ΒΑΘΜΟΛΟΓΗΤΗΣ: ΝΤΙΝΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

ΦΛΩΡΙΝΑ, ΜΑΪΟΣ 2024

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα καθηγητή μου κύριο Νίκο Ταμουτσέλη για την συνεργασία που είχαμε και τον χρόνο που αφιέρωσε σε εμένα, ώστε να επιτύχουμε αυτό το αποτέλεσμα. Ιδιαίτερες ευχαριστίες στον καθηγητή κύριο Κων/νο Ντίνα για την συμβολή του σε αυτήν την διαδρομή για την κατάκτηση της γνώσης. Έπειτα ευχαριστώ όλους τους καθηγητές του Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών Φλώρινας για το υπέροχο εκπαιδευτικό ταξίδι. Στην συνέχεια ευχαριστώ τους γονείς μου Κωνσταντίνα Αναγνώστου και Κωνσταντίνο Λούμη για την πολύτιμη στήριξη τους και τις θυσίες που έκαναν για εμένα ώστε να είμαι εδώ και να παίρνω πτυχίο. Ακόμα αφιερώνω αυτή την εργασία στις αδερφές μου Θεοδώρα Λούμη και Αυγουστίνα Λούμη που εύχομαι με την σειρά τους να πάρουν το δικό τους πτυχίο και να πιστέψουν στον εαυτό τους, καθώς αν το κάνουν μπορούν να καταφέρουν τα πάντα. Τέλος ευχαριστώ όσους πίστεψαν σε εμένα.

Περιεχόμενα

Ευχαριστίες	2
ΠΡΟΛΟΓΟΣ	6
ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	7
ABSTRACT.....	7
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	8
ΜΕΡΟΣ 1ο -ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ.....	10
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. Αισθητική και Τέχνη	10
1.1 Αισθητική	10
1.1.1 η Αισθητική αγωγή	12
1.1.2 Σχέση αισθητικής αγωγής και νηπιαγωγείου	13
1.2 Τέχνη	14
1.2.1 Πρώιμη παιδική τέχνη	16
1.2.2. Από αγωγή τέχνης προς αισθητική αγωγή	19
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. Εικαστική Αγωγή.....	21
2.1 Διαθεματικότητα και εικαστική αγωγή στο νηπιαγωγείο	21
2.1.1 Εικαστικές τέχνες	25
2.2 Αναπτυξιακές δεξιότητες - λεπτή κινητικότητα.....	26
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. Παιδικό σχέδιο	27
3.1 Τα στοιχεία του παιδικού σχεδίου	27
3.1.1. Ο συμβολισμός των σχεδίων	28
3.1.2. Ο ζωγραφικός χώρος του παιδιού	28
3.1.3. Η απόδοση του χρόνου.....	28
3.2 Η εξέλιξη του παιδικού σχεδίου	29
3.3. Η αξία του παιδικού σχεδίου.....	30
3.4. Στοιχεία και ερμηνείες της παιδικής ζωγραφικής.....	31
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. Αισθητική αγωγή και ψυχολογία	32
4.1. Αισθητική αγωγή και ψυχολογία του παιδιού	32
4.2. Η αισθητική αγωγή ως ψυχοθεραπευτικό μέσο	32

4.3. Ψυχαναλυτική μελέτη - Θεωρία συμβολισμού.....	33
4.4 Δημιουργική ψυχολογία.....	34
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5. Χρώματα.....	35
5.1 Χρώματα.....	35
5.2. Χρώμα και συναίσθημα.....	36
5.3 Τόνος χρωμάτων.....	39
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6. Γραμμές.....	40
6.1 Ίχνος και είδη γραμμών.....	40
6.2 Ερμηνεία κατευθύνσεων των γραμμών.....	40
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7. Σχήματα.....	41
7.1 Είδη σχημάτων.....	41
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8. Ζωγραφικά υλικά και εργαλεία.....	41
ΜΕΡΟΣ 2 ^ο – Η ΕΡΕΥΝΑ.....	47
1.Ερευνητική προσέγγιση.....	47
1.1 Διεξαγωγή έρευνας.....	47
1.2 Μεθοδολογία έρευνας.....	47
1.3 Δείγμα.....	48
1.4 Ανάλυση ζωγραφιών.....	49
1.5 Συμπεράσματα.....	58
2. Ζωγραφιές παιδιών.....	58
3. Βιβλιογραφία.....	61

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η παρούσα εργασία αφορά τη ψυχική εικόνα των νηπίων την ώρα που ζωγραφίζουν και Πως αυτήν ενισχύεται μέσα από το πρίσμα της δημιουργικής ψυχολογίας με την χρήση μιας γκάμας σχεδιαστικών και χρωματικών μέσων και εργαλείων. Η ψυχική εικόνα ως πρόταση για ανάπτυξη στις εικαστικές τέχνες, έχει να κάνει με το γεγονός της ίδιας της εικόνας που έχουν τα νήπια στην προσπάθεια να καταγράψουν και να εκφράσουν τις ιδέες και τα συναισθήματα τους στο χαρτί. Η ψυχική εικόνα είναι το απόθεμα ενός λεξιλογίου με το οποίο συνήθως σχεδιάζουν, γράφουν και αποδίδουν τις μορφές και τα σχήματα στα έργα τους. Όλα αυτά τα στοιχεία και σχήματα που χρησιμοποιούν είναι ένα εσωτερικό λεξικό μέσα από το οποίο αντιλαμβάνονται νοητικά και πνευματικά τον κόσμο γύρω τους.

Η διδακτική μας πρόταση έχει να κάνει με αυτήν την διαδικασία ενίσχυσης της ψυχικής εικόνας των νηπίων, και πιο συγκεκριμένα με την ενίσχυση του εσω λεξιλογίου στα νήπια, που αποτελείται από ένα σύνολο γραμμών, σχημάτων συμβόλων και μορφών, στοιχεία τα οποία επαναλαμβάνονται σε κάθε ζωγραφική ή σχεδιαστική τους προσπάθεια. Ο σχεδιασμός της εργασίας περιλαμβάνει την χρήση μιας πλούσια γκάμας τεσσάρων (4) διαφορετικών σχεδιαστικών και χρωματικών μέσων και εργαλείων με σκοπό να επεκτείνουμε αυτές τις αναζητήσεις που έχουν σχέση με της μέχρι τώρα κατακτήσεις των νηπίων στο πεδίο των εκφράσεων και έχουν σχέση με το λεξιλόγιο των σχημάτων και των γραμμών του χρησιμοποιούν.

Στην εργασία μας επιδιώκουμε να παρατηρήσουμε τα νέα ίχνη της γραφής που παρουσιάζουν οι εργασίες των νηπίων σε σχέση με τα επιπλέον υλικά που προσφέρουμε, καθώς μελετάτε τις γραμμές, τα σχήματα και τα χρώματα που περιέχει το κάθε σχέδιο. Υπάρχουν 8 κεφάλαια θεωρητικού πλαισίου τα οποία αναφέρονται στην αισθητική και την τέχνη, ακολουθεί η εικαστική αγωγή η οποία αφορά περισσότερο την έρευνα μας και στην συνέχεια το παιδικό σχέδιο. Στο επόμενο στάδιο η εργασία αναφέρεται για την αισθητική σε σχέση με την ψυχολογία των νηπίων και μια σημαντική υπό ενότητα για την δημιουργική ψυχολογία σε αυτή την ηλικία. Ακολουθούν τα χρώματα, οι γραμμές και τα σχήματα και τέλος έχουν τα ζωγραφικά εργαλεία και υλικά. Μετά το θεωρητικό πλαίσιο ακολουθεί η έρευνα μας με πραγματικές ζωγραφιές παιδιών προσχολικής ηλικίας.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρακάτω έρευνα με τίτλο «Ο ζωγραφικός λόγος ως μέσο ανίχνευσης της ψυχικής εικόνας των νηπίων» πραγματοποιήθηκε σε νηπιαγωγείο της Φλώρινας. Σκοπός ήταν, να μελετηθεί ο ζωγραφικός τους λόγος σε σχέση με τα χρώματα και τα υλικά που θα χρησιμοποιήσουν και να δούμε πως αυτά σχετίζονται με την ψυχική τους ανάπτυξη εκείνη την χρονική στιγμή. Μέσω των παιδικών σχεδίων μπορούν να ερμηνευθούν πολλά για τον συναισθηματικό τους κόσμο, την ψυχολογία, το αναπτυξιακό τους επίπεδο, την φαντασία τους και άλλα. Μπορούμε να πούμε πως οι ζωγραφίες των παιδιών είναι μια μαρτυρία χωρίς ψευτιά, και έχουν πολλά οφέλη ως προς την προσωπικότητα τους. Μέσω της διδασκαλίας των εικαστικών είναι απαραίτητο να προάγεται η έκφραση των παιδιών, μέσα από το παιδικό σχέδιο και κάθε άλλη δημιουργία τους. Σκοπός είναι να κατανοήσουμε την σημασία της τέχνης αυτής στο νηπιαγωγείο καθώς είναι και ένα “εργαλείο” για να αποκαλύψουμε την ψυχική τους εικόνα και τον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιούν το λεξιλόγιο των γραμμών και των σχημάτων στα σχέδια τους. Στο παρόν κείμενο υπάρχουν και δικές μου ζωγραφίες αλλά και συγγενών μου από την πρώιμη ηλικία, οι οποίες λαμβάνουν μέρος στην εργασία. Σε αυτή γίνεται ανάλυση στοιχείων που πρέπει να παρατηρούμε σε ένα παιδικό σχέδιο ,όπως τα χρώματα, τις γραμμές, τα σχήματα, τα υλικά και την τεχνική τους.

Λέξεις κλειδιά: Δημιουργική ψυχολογία, Ψυχική υγεία, λεξιλόγιο σχημάτων και γραμμών, ιχνογραφήματα, σημεία – σύμβολα, είδη γραμμών, χρωματικές αποχρώσεις, τονικότητα.

ABSTRACT

The following research entitled "Painting as a means of detecting the mental health of infants" was conducted in a kindergarten in Florina. The aim was to study their painting in relation to the colors and materials they use and see how these relate to their psychology at that time. Through children's drawings a lot can be interpreted about their emotional world, psychology, developmental level, imagination and more. We can say that children's drawings are a testimony without falsehood, and have many benefits in terms of their personality. Through the teaching of visual arts it is necessary to promote children's expression through children's drawing and any other creation. The aim is to understand the importance of this art in kindergarten as it is also a "tool" to reveal their mental image. In this text there are also my own drawings and those of my relatives from an early age who take part in the research. It analyzes elements that we must observe in a children's design, such as colors, lines, shapes, materials and their technique.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

«Το σχέδιο δηλώνει αυτό που είμαι, γιατί οι κινήσεις μου ανήκουν σε μένα και γιατί τα ίχνη που έχουν παραχθεί είναι η έκφραση και η στιγμιαία μετάφραση της ύπαρξής μου ,της σκέψης μου και του εσωτερικού μου κόσμου. Ότι σημάδι και αν αφήσει κανείς είναι πάντοτε η ένδειξη λίγο η πολύ του περάσματος της σκέψης και των συναισθημάτων του δημιουργού. Αυτά τα ίχνη είναι η υπογραφή της ύπαρξής μας.» (Widlocher)¹.

Η παρούσα εργασία που αποτελείται από δύο μέρη. Το θεωρητικό πλαίσιο το οποίο περιλαμβάνει χαρακτηριστικά στοιχεία αισθητικής τέχνης ,εικαστική αγωγή - παιδικό σχέδιο, σε σχέση με την ψυχολογία του παιδιού. Μελετάμε το χρώμα και πως αυτό αποτυπώνεται με τα διάφορα υλικά, τις γραμμές και τα σχήματα. Στο δεύτερο μέρος οργανώνουμε θεματικές εκπαιδευτικές ενότητες με συγκεκριμένα υλικά και εργαλεία για να υποστηρίξουμε τα περιεχόμενα του θεωρητικού μας πλαισίου.

Το θεωρητικό πλαίσιο της εργασίας μας προσαρμόζεται με την χρήση συγκεκριμένων εκπαιδευτικών εργαλείων για την ανάδειξη των επιθυμητών αποτελεσμάτων (το νέο υλικό θα τους οδηγήσει σε νέες μορφές αναζήτησης για την αποτύπωση των ιδεών τους). Το αποτέλεσμα της εργασίας και της έρευνας αλλά κυρίως οι εκφράσεις των μαθητών για να αποτυπώσουν τις ιδέες τους είναι αποτέλεσμα των διαφορετικών χαρακτηριστικών των υλικών που προσφέρουμε. Με την χρήση των διαφορετικών υλικών στόχος μας είναι να επεκτείνουμε ακόμα περισσότερο τις εκφραστικές δυνατότητες των νηπίων στην αποτύπωση των ιδεών.

Ο πλούτος της γραφής και της αποτύπωσης των ιδεών μέσω της ποικιλίας των αποχρώσεων της έντασης του χρώματος δίνει την δυνατότητα στους μαθητές να είναι σε θέση να συνθέτουν και να αναμιγνύουν τα διαφορετικά υλικά ώστε να παράγουν νέες αποχρώσεις εμπλουτίζοντας ακόμα περισσότερο το θέμα με το οποίο δουλεύουν. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα να αναβαθμίσουν τη παλέτα χρωμάτων, των τεχνικών που χρησιμοποιούν τα νήπια και τις επιλογές για την έκφραση των ιδεών, την κίνηση και την αποτύπωση των γραμμών και σχημάτων στη δημιουργία τους.

¹ Wallon Ph. / Cambien A. / Engelhart D., Le Dessin d'Enfant, P.U.F., Paris 1990, σ. 17.

ΜΕΡΟΣ 1ο -ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. Αισθητική και Τέχνη

1.1 Αισθητική

Η αισθητική είναι μια αφηρημένη έννοια που προέρχεται από την ελληνική λέξη “Αίσθησις”. Δεν είναι συνώνυμη με την τέχνη, αλλά την περιλαμβάνει. Αναφέρεται στις αισθήσεις και τα συναισθήματα που προκαλούνται από αντικείμενα τέχνης, τα οποία ξεχωρίζουν για την ομορφιά τους. Αποτελεί έναν συνοπτικό και μεταφορικό τρόπο μάθησης και εμπειρίας. Περιλαμβάνει την αγάπη και την αναζήτηση του ωραίου, όπως το συναντάμε στην τέχνη, την κίνηση, τη μουσική και την ζωή. Αναφέρεται στην ικανότητα να απολαμβάνουμε τα όμορφα πράγματα γύρω μας. Συνδέει τις προσωπικές μας εμπειρίες, ενώνει τη γνώση με την αίσθηση της λογικής και του συναισθήματος. Η ομορφιά που επιδιώκει η αισθητική είναι αυτή που θεωρούμε δεδομένη στην καθημερινή μας ζωή και όχι η τεχνίτη ομορφιά του Χολιγουντιανού πρότυπου.

Από τον Πλάτωνα ως τον Καντ, όλοι οι φιλόσοφοι ασχολήθηκαν με τον ορισμό του ωραίου, τον ρόλο του, την αντικειμενικότητα του, και την σχέση του με τη ζωή και την τέχνη. Ήδη από τον 18ο αιώνα ο Alexander Gottlieb Baumgarten, καθηγητής στο Πανεπιστήμιο της Φρανκφούρτης, χρησιμοποίησε τον όρο “αισθητική”, “Aesthetica acromatica” 1750-1758 για να περιγράψει τη φιλοσοφία της τέχνης και τη μελέτη της γνώσης των αισθητικών πραγμάτων. Οι αρχαίοι Έλληνες φιλόσοφοι και ειδικά ο Πλάτωνας ανέπτυξε μια φιλοσοφία που έθετε τον έρωτα και το ωραίο στο επίκεντρο των συζητήσεών τους. Κεντρικό θέμα ήταν η μόρφωση και η αγωγή της νεολαίας, προωθώντας μια ιδέα όπου το ωραίο, διαμορφώνει και καθοδηγεί προς το Καλό και το Αληθές². Στη Πλατωνική συζήτηση αναδείχτηκαν διάφορες μορφές του ωραίου και της τέχνης, με το φυσικό ωραίο να είναι η πιο προφανής, ακολουθούμενο από το ψυχικά και ηθικά ωραίο, και το ιδεώδες. Μόνο οι φιλόσοφοι είχαν τη δυνατότητα να κατανοήσουν πλήρως την υψηλότερη έκφραση του ωραίου. Τόσο για τον Πλάτωνα όσο και για τον Αριστοτέλη, η τέχνη αντιλαμβάνεται ως ένα εργαλείο πνευματικής εξέλιξης και κάθαρσης. Αποτελεί ένα μέσο για την εσωτερική απελευθέρωση του ατόμου, με τη δραματική τέχνη, ιδιαίτερα το θέατρο, να προσφέρει τη δυνατότητα κάθαρσης από τα πάθη μέσω της εμπειρίας της. Ο Αριστοτέλης επισημαίνει τη σημασία της τάξης της λογικής στην κατανόηση

² βλ. Πλατωνικά έργα: Πολιτεία, Συμπόσιο, Φαίδρος. Για τον Πλάτωνα η ομορφιά εδρεύει ουσιαστικά στις ψυχές.

του ωραίου, αποδεχόμενος την πλατωνική έννοια της αρμονίας και του μέτρου³. Ο Καντ πατέρας του γερμανικού ιδεαλισμού, απελευθερώνει την αισθητική από την εξάρτηση της από τη λογική και την ηθική⁴. Υπογραμμίζει ότι η αισθητική κρίση διαφέρει ουσιαστικά από τη γνώση, καθώς το ωραίο ή το άσχημο δεν είναι απλά ποιοτικά χαρακτηριστικά του αντικειμένου που κρίνουμε. Στον γερμανικό ιδεαλισμό, η αισθητική μετατρέπεται από μια φιλοσοφία της τέχνης. “Το ωραίο δεν είναι πάρα ένα σχετικό επίθετο, όμως αυτό δεν το εμποδίζει να είναι ο κύριος παράγοντας της αισθητικής συγκίνησης”. Κατά τον 19ο αιώνα και αρχές του 20ου αιώνα απορρίπτεται η ιδεαλιστική άποψη για την τέχνη, και το ιδεώδες της δημιουργικότητας. Η τέχνη δεν είναι πλέον μόνο η ενσάρκωση του ωραίου. Αντανακλά κοινωνικές σχέσεις, καταστάσεις και πρόσωπα που υπάρχουν τόσο στον ανθρώπινο χαρακτήρα όσο και στην ανθρώπινη κοινωνία. Σύμφωνα με τον M. Chevalier, η τέχνη έχει πάντα κοινωνικές λειτουργίες καθορισμένες στην ιστορία: ανταποκρίνεται στις ανάγκες μιας κοινωνίας και εκφράζει τη δύναμη της αριστοκρατίας.

Η αισθητική και η αισθητική εκπαίδευση είναι σημαντικές για τη νηπιακή ηλικία διότι:

1. Το ενδιαφέρον μας για το παιδί μας, μας κινητοποιεί να φροντίζουμε όλες τις πτυχές της ανάπτυξης του
2. Παιδιά που μπορούν να εκτιμήσουν την ομορφιά του κόσμου γύρω τους, μπορούν επίσης να εκτιμήσουν την ομορφιά της γραφής, της λογοτεχνίας και της τέχνης
3. Παιδιά με αισθητική αντίληψη αναπτύσσονται σε ενήλικες που εκτιμούν την καλή σχεδίαση και μπορούν να επιλέγουν με σοφία προϊόντα και λύσεις για διάφορα προβλήματα στον κόσμο τους
4. Επιτρέπει στα παιδιά να εκτιμήσουν την τέχνη και να συμμετέχουν σε διάφορες καλλιτεχνικές δημιουργίες
5. Οι αισθητικές εμπειρίες βοηθούν στην ανάπτυξη της αντίληψής τους.

Τέλος η αισθητική ασχολείται με την ατομική αντίληψη και αντίδραση στο ωραίο αποτελώντας έναν κλάδο της φιλοσοφίας που εξετάζει τη στάση, τη διαδικασία και την ανταπόκριση

³ βλ. Το έργο του Αριστοτέλη Περί Ποιητικής το οποίο όμως κυρίως εστιάζεται στη δραματική τέχνη

⁴ βλ. Έργα του Kant: Κριτική της δύναμης και της κρίσης, Κριτική του Καθαρού Λόγου, Κριτική του Πρακτικού Λόγου και ακόμη *Le jugement esthetique*, Paris, PUF, 1951 (textes choisis)

1.1.1 η Αισθητική αγωγή

Η αισθητική αγωγή είναι μια ενοποιημένη προσέγγιση που επικεντρώνεται στην ανάπτυξη της πρωτοτυπίας της έμπνευσης και της δημιουργικότητας του παιδιού. Είναι η διαδικασία που επιτρέπει σε κάποιον, ως απλό θεατή, να απολαύσει την ομορφιά και την καλλιτεχνική έκφραση, ενώ ταυτόχρονα, ως δημιουργός να εκφράσει τον εαυτό του ελεύθερα, χωρίς τους περιορισμούς των συμβατικών κανόνων ή της κριτικής. Συνεπάγεται την πλήρη εκπαίδευση και ανάπτυξη των αισθητικών και δημιουργικών δυνατοτήτων του παιδιού, εμπλουτίζοντας έτσι τον εσωτερικό του κόσμο, τόσο στον ψυχικό όσο και στον πνευματικό τομέα. Σύμφωνα με τον Piaget η αισθητική αγωγή υποστηρίζει τον δημιουργικό αυθορμητισμό του παιδιού και την ανάγκη του για προσωπική έκφραση, οδηγώντας το να βρίσκει ικανοποίηση μέσω διαφόρων μορφών καλλιτεχνικής δραστηριότητας ⁵.

Η αισθητική αγωγή καλύπτει τις βασικές και θεμελιώδεις ανάγκες του παιδιού για παιχνίδι, κίνηση, τραγούδι, χορό, και ζωγραφική. Σκοπός της είναι η αισθητική ευαισθησία και όχι μόνο, όπου στοχεύει στην καλλιέργεια αυτής της ευαισθησίας, την επέκταση των καλλιτεχνικών γνώσεων, την ανάπτυξη της φαντασίας, την συναισθηματική ικανοποίηση και την προσωπική έκφραση. Ενισχύει τις καλλιτεχνικές κλίσεις, προσφέρει απόλαυση θαυμασμό και κατανόηση της τέχνης, γνωριμία με την πολιτιστική κληρονομιά και αναπτύσσει ταλέντα. Τελικά, στόχος της είναι να εκπαιδεύσει το παιδί να γεύεται το ωραίο, να αναπτύξει την ικανότητα να βλέπει, να ακούει και να εκπληρώνει τις προσωπικές του ανάγκες στο τραγούδι, το σχέδιο και το θέατρο. Σύμφωνα με τον Claude Clero, η αισθητική αγωγή αποσκοπεί στο να ενθαρρύνει τη δημιουργικότητα και να αφυπνίσει την ευαισθησία, αντί να διδάσκει αισθητικούς κανόνες ή να προσφέρει μαθήματα της τέχνης με χρονολογική σειρά ανεξάρτητα από τα ενδιαφέροντα του παιδιού ⁶.

Τώρα θα μιλήσουμε για την ιστορική εξέλιξη της αισθητικής αγωγής. Στον πολιτισμό της Κίνας, οι Κινέζοι φιλόσοφοι είχαν ήδη μελετήσει και ερευνήσει τους νοητικούς μηχανισμούς και διεργασίες από τις οποίες προέρχεται και δημιουργείται κάθε μορφής τέχνης. Πριν καν αρχίσει να χρησιμοποιείται ο όρος αισθητική, η Αίγυπτος και η Ανατολική Ασία ανέπτυξαν ένα εκπαιδευτικό σύστημα σχεδόν εξ ολοκλήρου βασισμένο στις δεξιότητες της ζωγραφικής και της χαρτικής. Ο Πλάτωνας δήλωνε ότι “Ο έστι Καλόν, μηδέν εκείνο, μήτε τι πλέον, μήτε έλλατον γίνεσθαι, μηδέ πάσχειν μηδέν”. Επισήμανε επίσης ότι η ιδέα του ωραίου

⁵ Piaget, j. (1950), *La constuction du réel chez l' enfant*, Neuchatel, Delachaux et Niestle, & (1967), *La psychologie de l' enfant*, Paris, P.U.F.

⁶ Clero, C. (1974), *Les activites plastiques (pour l' ecole et les loisirs)*, Paris, A. Colin

είναι αιώνια, σταθερή και μοναδική και ότι συμβάλλει ανυπολόγιστα στην εκπαίδευση του ατόμου. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι ίσως είναι ο πρώτος που έθεσε το ζήτημα της εκπαίδευσης μέσω της τέχνης και της αναγκαιότητας. Ακόμη ο Αριστοτέλης μιλάει για “κάθαρση των παθημάτων” και, καθορίζοντας τους στόχους της πόλης - κράτους δηλώνει ότι κάθε κοινωνία πρέπει να εξασφαλίζει το “ευ ζην” των πολιτών της, το οποίο επιτυγχάνεται μόνο μέσω της σωστής εκπαίδευσης, η οποία όμως είναι αδύνατη χωρίς τη γνώση της πραγματικότητας και την τέχνη, ο άνθρωπος στην αρχαία Ελλάδα γίνεται καλός και αγαθός, και μέσω της κάθαρσης, το άτομο εξερευνά το βάθος της ψυχής του. Καθοριστικός είναι επίσης ο ρόλος που είχε η ποίηση στην αρχαιοελληνική εκπαίδευση. Ο Όμηρος δεν θεωρούνταν “ο δάσκαλος της Ελλάδας” και οι μουσικές τέχνες, όπως ο χορός, η λύρα και το τραγούδι δεν αποτελούσαν αναπόσπαστο μέρος της αγωγής της εποχής. Τον 17ο αιώνα, στην παιδαγωγική του Ερβάρτου, η αισθητική αγωγή επανήλθε σε πρωταρχική θέση. Τα παιδιά, από την πρώτη παιδική ηλικία, ασχολούνταν με την τέχνη, την ποίηση, τη μουσική, και την ηθική αγωγή την ολόπλευρη ανάπτυξη και την καλλιέργεια της νοημοσύνης. Ο Froebel έδινε μεγάλη σημασία στην ανάγκη του παιδιού για δράση και θεωρούσε την τέχνη ως ένα παγκόσμιο παιδαγωγικό εργαλείο. Η εικόνα, το παιχνίδι, και το τραγούδι, που είναι βασικά στοιχεία της ειδικής αγωγής, αποτελούν τα κλειδιά, ειδικά στον παιδικό σταθμό, σύμφωνα με τις απόψεις του. Στην συνέχεια, οι Tolstoi και Schiller ανέλυσαν την αισθητική αγωγή δίνοντας της την πραγματική παιδαγωγική της διάσταση. Ο Tolstoi θεωρούσε την τέχνη ως μέσο σύνδεσης και επικοινωνίας μεταξύ των ανθρώπων, εισάγοντας έτσι την έννοια της αισθητικής αγωγής στην παιδαγωγική. Τέλος ο Schiller ήταν ο πρώτος που έγραψε ένα βιβλίο για την αισθητική αγωγή με τίτλο “*Letters sur l’ education esthetique*”. Θεωρούσε την τέχνη ως τον καλύτερο δάσκαλο του ανθρώπου και ως παράγοντα απελευθέρωσης, ενώ σημείωνε τη στενή σχέση που μπορεί να υπάρχει μεταξύ τέχνης και παιχνιδιού σε ένα εκπαιδευτικό σύστημα ⁷.

1.1.2 Σχέση αισθητικής αγωγής και νηπιαγωγείου

Το νηπιαγωγείο και το σχολείο γενικότερα έχουν την ευθύνη να συμβάλλουν στην αισθητική αγωγή, με την ευρεία έννοια της προσωπικότητας του παιδιού. Σύμφωνα με σημαντικούς παιδαγωγούς και καλλιτέχνες, πέρα από τους καλλιτεχνικούς στόχους, εξυπηρετεί επίσης σημαντικούς ψυχοπαιδαγωγικούς σκοπούς ⁸. Για αυτόν τον λόγο, η αισθητική αγωγή πρέπει να επηρεάζει τόσο τη λογική όσο και τα συναισθήματα του παιδιού. Η αισθητική αγωγή πρέπει να περιλαμβάνει όλες τις δραστηριότητες και διαδικασίες που στοχεύουν στη διαμόρφωση της

⁷ Schiller, F. (1943), *Letters sur l’ education esthetique*, Paris, ed. Aubier

⁸ Ομάδα εργασίας, Βιβλίο δραστηριοτήτων για το νηπιαγωγείο, Ο.Ε.Δ.Β. σελ. 119

προσωπικότητας των παιδιών. Ο παιδαγωγός γνωρίζοντας τα ενδιαφέροντα και τις αντιληπτικές ικανότητες του παιδιού, επιλέγει τον καλύτερο τρόπο να φέρει την ευαίσθητη ψυχή του σε επαφή με τις αισθητικές αξίες. Βοηθάει το παιδί να αναπτύξει την αίσθηση του γούστου και την ικανότητα να αναγνωρίζει, να αισθάνεται και να επιδιώκει την ομορφιά. Το διδάσκει να έχει τα μάτια του ανοιχτά και τις αισθήσεις του έτοιμες να δεχτούν κάθε αισθητική πρόκληση. Όπως είπε και ο Rodin, “Δεν είναι η ομορφιά που λείπει από τα μάτια μας, είναι τα μάτια μας που δεν την αναγνωρίζουν”⁹. Το σχολικό περιβάλλον, μέσω της οργάνωσης και διαμόρφωσης του χώρου καθώς και μέσα από διάφορες δραστηριότητες, μπορεί και έμμεσα να τροφοδοτεί τις αισθητικές δραστηριότητες, μπορεί έμμεσα να τροφοδοτεί τις αισθητικές συγκινήσεις των παιδιών. Ωστόσο, οι κύριες πηγές για την καλλιέργεια της αισθητικής αγωγής είναι η φύση και η τέχνη. Η φύση, με την ομορφιά, την αρμονία και την πληθώρα μορφών ζωής που περιλαμβάνει, προσφέρει συνεχώς αισθητικά βιώματα στα παιδιά. Κατά τη διάρκεια περιπάτων και εκδρομών, μαθαίνουν να παρατηρούν τις ομορφιές της φύσης και να ακούν τους ήχους της. Στην τάξη και στην αυλή του σχολείου, τα παιδιά έχουν την ευκαιρία να φροντίζουν να φροντίζουν φυτά και λουλούδι, να απασχολούνται με δημιουργίες όπως να φτιάχνουν βάζα ή να βάφουν γλάστρες. Έτσι, ανακαλύπτουν την ομορφιά των γραμμών, των σχημάτων και των χρωμάτων που τα περιβάλλουν στην καθημερινή τους ζωή. Εκτός από την φύση, η τέχνη αποτελεί ισχυρό μέσο αισθητικής αγωγής στο σχολείο. Η αισθητική αγωγή είναι αδιανόητη χωρίς την παρέμβαση της τέχνης. Μέσω της τέχνης, τα παιδιά ανακαλύπτουν και αγαπούν την ομορφιά της ζωής, της μουσικής, της ποίησης, του χορού και του θεάτρου. Αλλά τι είναι τέχνη και ποια η σχέση της με την αισθητική αγωγή;

1.2 Τέχνη

Η τέχνη είναι ένας τρόπος έκφρασης που έχει υπάρξει στην ανθρώπινη κοινωνία από τις απαρχές της. Ακόμα και οι άνθρωποι των σπηλαίων δημιούργησαν έργα τέχνης που θαυμάζουμε μέχρι σήμερα. Το γιατί η τέχνη εμφανίστηκε και ποιος είναι ο σκοπός της παραμένουν ερωτήματα που απασχολούν ιστορικούς, καλλιτέχνες και λάτρεις της τέχνης. Όλοι συμφωνούν ότι η τέχνη είναι μια ανθρώπινη δραστηριότητα στενά συνδεδεμένη με την έμπνευση, την αισθητική και τη δημιουργικότητα. Η τέχνη αγγίζει τις βαθύτερες πλευρές της ανθρώπινης ψυχής, προκαλώντας συγκίνηση, ενθουσιασμό και δέος. Λειτουργεί ως μια παγκόσμια γλώσσα χωρίς σύνορα ή φυλετικές διακρίσεις, φέρνοντας τους ανθρώπους πιο κοντά και επιτρέποντάς τους να επικοινωνούν πνευματικά και ειρηνικά. Η μεγάλη φιλόσοφος

⁹ Ουρανία Καλούρη-Αντωνοπούλου, Αισθητική αγωγή του παιδιού, σελ. 26.

Susanne Langer πιστεύει ότι οι άνθρωποι γεννιούνται με μια έντονη βιολογική ανάγκη να δημιουργούν τέχνη. Η τέχνη μας βοηθά να δίνουμε στις εμπειρίες της ζωής μας μια συμβολική μορφή, επιτρέποντάς μας να κάνουμε ένα βήμα πίσω για να τις κατανοήσουμε, να τις κρίνουμε κριτικά και να τις μοιραστούμε.

Υπάρχουν πολλοί τρόποι να εκφράσει κάποιος τις εμπειρίες του μέσω της τέχνης, όπως η λογοτεχνία, το θέατρο, η μουσική και οι οπτικές τέχνες. Συχνά, οι καλλιτεχνικές μορφές ταξινομούνται με βάση το μέγεθος και τις αισθήσεις στις οποίες απευθύνονται. Οι τρισδιάστατες τέχνες περιλαμβάνουν έργα που διαθέτουν ύψος, πλάτος και βάθος. Από την άλλη, οι δισδιάστατες μορφές είναι κυρίως επίπεδες, δημιουργώντας την αίσθηση του βάθους ή του όγκου μέσα από οπτικές τεχνικές. Οι οπτικές τέχνες επικεντρώνονται σε δημιουργίες που απευθύνονται κυρίως στην όραση, ενώ οι τέχνες του χώρου περιλαμβάνουν αντικείμενα που διεγείρουν τόσο την αίσθηση της αφής όσο και την κιναισθητική αντίληψη. Οι πλαστικές τέχνες δημιουργούνται από τη διαμόρφωση υλικών, όπως η πέτρα, το μέταλλο ή το ξύλο. Αντίθετα, στις γραφικές τέχνες οι επιφάνειες φέρουν ίχνη, είναι τυπωμένες ή σχεδιασμένες. Όλες αυτές οι κατηγορίες είναι περιγραφικές, διακρίνοντας τις καλλιτεχνικές μορφές σε μεγάλες ομάδες χωρίς να συνεπάγονται αξιολογικές κρίσεις. Τα μικρά παιδιά συχνά χρησιμοποιούν τις οπτικές τέχνες ως μέσο για να αποτυπώσουν και να εξερευνήσουν τις καθημερινές τους εμπειρίες. Οι πλαστικές ή τρισδιάστατες μορφές τέχνης, όπως η γλυπτική, η κεραμική και η αρχιτεκτονική, επιτρέπουν στα παιδιά να δουλέψουν με όγκο και υλικά. Από την άλλη πλευρά, οι γραφικές ή δισδιάστατες τέχνες, όπως η ζωγραφική, το τύπωμα και το σχέδιο, τους δίνουν την ευκαιρία να πειραματιστούν με χρώματα και σχήματα σε επίπεδες επιφάνειες.

Όπως τονίζουν οι παιδαγωγοί και οι ψυχολόγοι, η τέχνη είναι απαραίτητη για τη σωστή ανάπτυξη και την εκπαίδευση των νέων. Γι' αυτό θεωρείται αδιαμφισβήτητη η εκπαιδευτική της αξία. Μέσα από τις διάφορες μορφές της, όπως η μουσική, το τραγούδι, ο χορός, η ζωγραφική και το θέατρο, τα παιδιά καλλιεργούν τη φαντασία τους και εκφράζουν τη δημιουργικότητά τους. Δίνουν μορφή στα συναισθήματα και τις ιδέες τους. Οι εμπειρίες της καθημερινής ζωής παρέχουν στα παιδιά πολλές ευκαιρίες για καλλιτεχνική δημιουργία. Πηγές έμπνευσης μπορεί να είναι η ζωή στο σπίτι, στη γειτονιά, στο σχολείο ή άλλες δραστηριότητες. Το σχολείο πρέπει να βοηθήσει τα παιδιά να προσεγγίζουν την τέχνη ουσιαστικά και όχι περιστασιακά. Η συστηματική επαφή με την τέχνη στο σχολείο είναι πολύ σημαντική, γιατί μπορεί να καθορίσει εάν τα παιδιά θα αγαπήσουν την τέχνη και θα την εντάξουν ως ζωτικό κομμάτι της ζωής τους.

1.2.1 Πρώιμη παιδική τέχνη

Η τέχνη της πρώιμης παιδικής ηλικίας:

1. Ενθαρρύνει την προσωπική έκφραση των παιδιών.
2. Εξισορροπεί διακριτικά τη διαδικασία δημιουργίας με το τελικό αποτέλεσμα.
3. Είναι ελεύθερη, επιτρέποντας στα παιδιά να είναι δημιουργικά.
4. Δίνει τη δυνατότητα ανακάλυψης και πειραματισμού.
5. Ενθαρρύνει την ενεργή και σταθερή συμμετοχή των παιδιών.
6. Παρέχει ουσιαστικά κίνητρα για την ενασχόληση με την τέχνη.
7. Προσανατολίζεται προς την επιτυχία των παιδιών.
8. Είναι κατάλληλη για την αναπτυξιακή φάση των παιδιών.
9. Περιλαμβάνει επιτρεπτά καλλιτεχνικά μέσα.
10. Είναι διαθέσιμη για όλα τα παιδιά.

1. Δυνατότητα προσωπικής έκφρασης: Τα μικρά παιδιά έχουν ανάγκη από προσωπική έκφραση. Μέσα από μια ποικιλία καλλιτεχνικών μέσων, η έκφραση πρέπει να είναι προσωπική, διότι κάθε παιδί προσεγγίζει την τέχνη με μοναδικό τρόπο.

2. Διακριτική ισορροπία μεταξύ καλλιτεχνικής διαδικασίας και αποτελέσματος: Οι καλλιτεχνικές δραστηριότητες που προσφέρονται στα παιδιά πρέπει να εξισορροπούν διακριτικά την καλλιτεχνική διαδικασία με τη δημιουργία του τελικού έργου. Ένα καλό καλλιτεχνικό πρόγραμμα κατανοεί και αποδέχεται ότι κάθε παιδί μπορεί να επικεντρωθεί είτε στη διαδικασία, είτε στο αποτέλεσμα, είτε και στα δύο. Η καλλιτεχνική διαδικασία περιλαμβάνει τις απαραίτητες δεξιότητες για την εκτέλεση μιας συγκεκριμένης καλλιτεχνικής δραστηριότητας. Είναι σημαντικό τα παιδιά να φέρνουν καθημερινά ένα από τα καλλιτεχνικά τους έργα στο σπίτι. Η τέχνη στηρίζεται τόσο στη διαδικασία όσο και στο τελικό αποτέλεσμα. Η διαδικασία είναι απαραίτητη για την ολοκλήρωση του έργου. Η δημιουργία και η τελειοποίηση ενός καλλιτεχνικού έργου απαιτεί συγκεκριμένα βήματα.

3. Ελεύθερη δημιουργικότητα: Τα παιδικά προγράμματα τέχνης πρέπει να ενθαρρύνουν τη δημιουργικότητα. Αυτό επιτυγχάνεται επιτρέποντας στα παιδιά να εξερευνήσουν και να εκφράσουν τον κόσμο τους, δίνοντάς τους την ελευθερία να επιλέξουν το περιεχόμενο, τη μέθοδο δημιουργίας, και το τελικό αποτέλεσμα των έργων τους. Οι δραστηριότητες με χαλαρή

δομή παρέχουν το ιδανικό περιβάλλον για δημιουργική έκφραση. Όταν όμως καθορίζουμε αυστηρά την εμφάνιση του τελικού προϊόντος ή τη διαδικασία για την επίτευξή του, στερούμε από τα παιδιά την ευκαιρία να εκφραστούν καλλιτεχνικά. Ωστόσο, η δημιουργική έκφραση θα πρέπει πάντα να εντάσσεται εντός κάποιων βασικών κανόνων, οδηγιών και ορίων.

4. Δυνατότητα αποκάλυψης και πειραματισμού: Η τέχνη στην παιδική ηλικία διευκολύνει την εξερευνητική μάθηση και την πειραματική διαδικασία. Όταν ορίζουμε αυστηρά τα βήματα ή το τελικό αποτέλεσμα μιας καλλιτεχνικής δραστηριότητας, περιορίζουμε την ελευθερία των παιδιών να διερευνήσουν και να καινοτομήσουν μόνα τους.

5. Ενεργό και υποστηριζόμενη συμμετοχή: Η τέχνη πρέπει να αντικατοπτρίζει τη φυσική δραστηριότητα και ενεργητικότητα των παιδιών, επιτρέποντάς τους να εκφραστούν καλλιτεχνικά με τρόπο που ταιριάζει στις μοναδικές τους ταχύτητες και στυλ. Κάποια παιδιά χρειάζονται περισσότερο χρόνο για να ολοκληρώσουν μια δημιουργία, ενώ άλλα ίσως ολοκληρώσουν την εργασία τους πολύ γρήγορα. Είναι σημαντικό να τους ενθαρρύνουμε να επιστρέψουν και να επεξεργαστούν περαιτέρω τη δουλειά τους, ή να ξεκινήσουν κάτι νέο εάν το επιθυμούν, ώστε να ενισχύσουν τη δημιουργικότητα και την κριτική σκέψη.

6. Προσφορά ουσιαστικών κινήτρων: Η τέχνη ενθαρρύνει τα παιδιά να εκφραστούν με φυσικό και αυθόρμητο τρόπο, όπως και άλλες δραστηριότητες όπως η μουσική ή το παιχνίδι. Η ανακάλυψη των Lepper και Greene το 1975 επιβεβαιώνει ότι τα εξωτερικά κίνητρα, όπως οι αμοιβές, μπορούν να μειώσουν την εσωτερική κίνηση των παιδιών για δημιουργία, αντί να την ενισχύσουν. Μελέτες όπως αυτή των Anderson, Manoogian και Reznick το 1976 δείχνουν ότι το προφορικό έπαινο μπορεί να έχει θετικό αντίκτυπο στο ενδιαφέρον των παιδιών για ζωγραφική, ενώ τα χρήματα και τα αυτοκόλλητα το μειώνουν. Είναι ζωτικής σημασίας, λοιπόν, οι δάσκαλοι και οι γονείς να επαινούν τα παιδιά για τη διαδικασία και τη συμμετοχή τους στην τέχνη, αντί για την ποιότητα ή το αποτέλεσμα της τελικής δημιουργίας τους.

7. Προσανατολισμός στην επιτυχία: Οι καλλιτεχνικές δραστηριότητες στην πρώιμη παιδική ηλικία πρέπει να στοχεύουν στην επιτυχία των παιδιών. Η επιλογή δραστηριοτήτων που είναι κατάλληλες για το αναπτυξιακό τους στάδιο και που δεν είναι υπερβολικά προκλητικές θα εξασφαλίσει την επιτυχία τους. Ένας βασικός στόχος της εκπαίδευσης στην πρώτη ηλικία είναι να βοηθήσει τα παιδιά να αναπτύξουν δεξιότητες και να αισθάνονται καλά με τον εαυτό τους. Πολύ δύσκολες ή λεπτομερείς δραστηριότητες μπορεί να απογοητεύσουν τα παιδιά και να οδηγήσουν σε αποτυχία. Ο κίνδυνος είναι ότι τα παιδιά μπορεί να ερμηνεύσουν την αποτυχία τους σε ένα συγκεκριμένο έργο ως προσωπική αποτυχία.

8. Αναπτυξιακή καταλληλότητα: Μια αποτελεσματική καλλιτεχνική δραστηριότητα μπορεί να συμβάλλει στην επιτυχία, λαμβάνοντας υπόψη τις αναπτυξιακές δυνατότητες των παιδιών. Η Εθνική Ένωση Εκπαίδευσης Νηπίων (NAEYC) έχει διαμορφώσει συγκεκριμένες κατευθυντήριες γραμμές για τις σωστές πρακτικές και προγράμματα για παιδιά από τη γέννηση έως την ηλικία των 8 ετών (Bredekamp, 1987). Ένας βασικός παράγοντας για την αξιολόγηση της ποιότητας ενός προγράμματος είναι το πόσο καλά εφαρμόζεται η γνώση της παιδικής ανάπτυξης στην εκπαιδευτική διαδικασία. Η αντίληψη της αναπτυξιακής καταλληλότητας έχει δύο πτυχές: την καταλληλότητα ως προς την ηλικία και την καταλληλότητα ως προς το άτομο. Η γνώση της τυπικής ανάπτυξης των παιδιών σε συγκεκριμένες ηλικίες, όπως υποστηρίζεται από ορισμένα προγράμματα, παρέχει το πλαίσιο για τους δασκάλους ώστε να δημιουργήσουν μαθησιακό υλικό και δραστηριότητες που είναι κατάλληλες για την ηλικία τους. Καθώς κάθε παιδί είναι μοναδικό, η καταλληλότητα των δραστηριοτήτων πρέπει να λαμβάνει υπόψη όχι μόνο την ηλικία, αλλά και το ατομικό επίπεδο ανάπτυξης του κάθε παιδιού.

9. Συμπερίληψη λογικών καλλιτεχνικών μεσών: Οι οδηγίες του NAEYC υποστηρίζουν ότι πρέπει να παρέχουμε στα παιδιά καλλιτεχνικό υλικό που είναι κατάλληλο για το αναπτυξιακό τους στάδιο. Για παράδειγμα, τα βρέφη πρέπει να έχουν στη διάθεσή τους υλικά όπως κηρομπογιές, νερομπογιές και μεγάλα κομμάτια χαρτί. Για τα παιδιά ηλικίας 4 και 5 ετών, πρέπει να προσφέρεται καθημερινά η ευκαιρία για αισθητική έκφραση και εκτίμηση της ζωγραφικής και της μουσικής. Στα πρώτα στάδια της ανάπτυξης, η ζωγραφική και άλλες εκφραστικές τέχνες πρέπει να ενσωματώνονται στο διδακτικό πρόγραμμα, καθώς βοηθούν τα παιδιά να εκφραστούν αισθητικά και σωματικά. Μέσω της ζωγραφικής, τα παιδιά μπορούν να εκφράσουν ιδέες και συναισθήματα. Ένα κατάλληλο καλλιτεχνικό πρόγραμμα θα πρέπει να περιλαμβάνει λογικά καλλιτεχνικά μέσα δημιουργίας. Τα παιδιά χρησιμοποιούν υλικά όπως μπογιές, νερομπογιές, κολλάζ, χαρτί, πηλό και σμίλη, παρόμοια με αυτά που χρησιμοποιούν οι ενήλικες καλλιτέχνες. Τα υλικά, τα εφόδια και τα εργαλεία που είναι απαραίτητα για καλλιτεχνικές δραστηριότητες αποτελούν βασικές, οικονομικές και σωστές επενδύσεις. Βούρτσες, ακουαρέλες και νερομπογιές έχουν μεγάλη διάρκεια ζωής, εφόσον φροντιστούν σωστά. Γενικά, δεν συνιστάται η αγορά μεγάλων ποσοτήτων αυτών των υλικών εκ των προτέρων. Πολλοί γονείς και επιχειρήσεις μπορούν να προσφέρουν περιοδικά υφάσματα και χαρτί για να συμπληρώσουν τα βασικά καλλιτεχνικά υλικά, μειώνοντας έτσι το κόστος.

10. Διαθεσιμότητα για όλα τα παιδιά: Η τέχνη πρέπει να είναι προσβάσιμη σε όλα τα παιδιά. Μέσω της τέχνης, τα παιδιά μπορούν να αναπτύξουν συναισθήματα αναγνώρισης και επιτυχίας. Η τέχνη είναι ιδιαίτερα σημαντική για παιδιά με ειδικές ανάγκες, ιδιαιτερότητες ή

διαφορετικά πολιτισμικά υπόβαθρα, καθώς τους επιτρέπει να εκφράζουν τον εαυτό τους και να κάνουν μια προσωπική δήλωση: «Είμαι ξεχωριστός/ή και η τέχνη μου το αποδεικνύει». Η τέχνη δεν έχει φύλο και τόσο τα αγόρια όσο και τα κορίτσια πρέπει να ενθαρρύνονται να ασχολούνται με αυτήν.

1.2.2. Από αγωγή τέχνης προς αισθητική αγωγή

Προς το τέλος του 19ου αιώνα και στις αρχές του 20ού, αναπτύχθηκε ένα ξεκάθαρο παιδαγωγικό ρεύμα για την αισθητική αγωγή. Ονόματα όπως του Declory και τα ρεύματα της αισθητικής αγωγής υπογραμμίζουν τη σημασία της ενεργούς συμμετοχής των μαθητών, καθώς και την αξία της καλλιτεχνικής και αισθητικής αγωγής. Σταματάμε να μιλάμε για απλή συνάντηση με το ωραίο και παθητικό θαυμασμό της τέχνης, και προχωράμε σε κάτι που σήμερα θεωρείται εξαιρετικά σημαντικό: τη δημιουργικότητα. Στη Γερμανία εμφανίζονται οι πρώτες κινήσεις καλλιτεχνικής παιδαγωγικής. Η Ένωση Δασκάλων του Αμβούργου εργάζεται με στόχο να εντάξει την τέχνη στη ζωή του παιδιού, είτε στο σχολείο, στο σπίτι ή στα έργα τέχνης. Δημιουργούν βιβλία με εικόνες, προσπαθώντας να κάνουν κάθε παιδί έναν μικρό καλλιτέχνη ή δημιουργό.

Ο Rudolf Steiner ¹⁰, στο σχολείο Wardorff στη Στουτγκάρδη εισάγει ένα πρόγραμμα που εστιάζεται στον ρυθμό και τη μουσική, ενώ ο Emile-Jacques Dalcroze με τη μέθοδο της ρυθμικής γυμναστικής βοηθά τα παιδιά να ανακαλύψουν τους φυσικούς ρυθμούς του σώματός τους ¹¹. Ο Carl Orff ιδρύει ένα μουσικό, παιδαγωγικό και ψυχολογικό σύστημα που αποτελεί ένα από τα μοναδικά μέσα για την αγωγή και τη θεραπευτική παιδαγωγική των προβληματικών ατόμων. Στο τέλος του 19ου αιώνα, ο καθηγητής Cizek της Σχολής της Βιέννης διδάσκει σχέδιο και εστιάζεται στις πλαστικές τέχνες, πιστεύοντας στην ελεύθερη έκφραση και τη δημιουργία του παιδιού, αντί για την πρώιμη επαφή του με τα έργα τέχνης. Επιμένει στην αισθητική ωριμότητα του παιδιού, αλλά και στην ελεύθερη δημιουργικότητά του. Ο Herbert Read θεωρεί ότι η αγωγή μέσα από την τέχνη είναι αναγκαία για τον σύγχρονο άνθρωπο και προτείνει να γίνει η τέχνη η βάση για κάποια μορφή αγωγής ¹². Από τον περιορισμένο κόσμο της μουσικής ή του σχεδίου, προχωράμε στην ευρύτερη αντίληψη της καλλιτεχνικής αγωγής και, στη συνέχεια, στην εξερεύνηση της δημιουργικής αισθητικής αγωγής. Κατά τη διάρκεια του 20ού αιώνα, διεξήχθησαν πολλές διεθνείς συναντήσεις που εστίασαν στην αισθητική

¹⁰ Steiner, R. (1951), *L'art de l'éducation*, Paris & *La base spirituelle de l'éducation*, Oxford college 1922 (conferences)

¹¹ Dalcroze, E.Z. (1945), *La musique et nous, notes sur notre double vie*, Geneva, Perret - Gentil

¹² Read, H. (1943), *Education through Art*, London, Faber Faber

αγωγή του παιδιού, ενώ εκλήθησαν ορισμένοι πρωτοπόροι να υποστηρίξουν τον κοινωνικό ρόλο και τους στόχους της αισθητικής αγωγής. Ο Jean Piaget προσθέτει στην ίδια συνοχή σκέψης το γεγονός ότι η τυχαία αντιμετώπιση του παιδιού, αυτό που οι ενήλικες μπορεί να αγνοούν ή να μην δίνουν σημασία, έχει ένα βαθύ νόημα. Αυτή η μίμηση ή εικόνα αντιπροσωπεύει τη συνολική δομή και ικανότητα της παιδικής προσωπικότητας¹³. Στις Ηνωμένες Πολιτείες, ο T. Munro υποστηρίζει ότι ο στόχος της τέχνης είναι να προσφέρει νέες εμπειρίες στο άτομο, να του ανοίξει νέους ορίζοντες στη ζωή του, όχι μόνο περιοριζόμενος στην αισθητική ευαισθησία, αλλά επεκτείνοντας και στην συνολική εκπαίδευση του ατόμου¹⁴. Το 1954, κατά τη διάρκεια ενός συνεδρίου καθηγητών καλλιτεχνικής αγωγής στο Παρίσι, δημιουργήθηκε το INSEA (Διεθνής Οργανισμός για την Εκπαίδευση μέσω της Τέχνης). Ο Edwin Ziegfeld υπηρέτησε ως πρόεδρος, και ο κύριος στόχος του οργανισμού ήταν η προώθηση της αγωγής μέσω της τέχνης, δίνοντας έμφαση στη σημασία της. Το συμπέρασμα του συνεδρίου ήταν ότι η αγωγή μέσω της τέχνης πρέπει να είναι εισαγωγική μύηση, επιτρέποντας σε κάθε άτομο να αποκτήσει τις δεξιότητες που χρειάζεται για την προσωπική του ζωή και για τη συμβολή του στη ζωή των άλλων ή της κοινότητας. Αυτή η προσέγγιση αναδεικνύει τη σημασία της αγωγής μέσω της τέχνης, καθώς ενισχύει την ανάπτυξη της προσωπικότητας και συνδυάζει τη δημιουργικότητα με την πνευματική και χειρωνακτική δεξιοτεχνία. Ο Lowenfeld¹⁵ ασχολείται με την καλλιτεχνική αγωγή, εστιάζοντας ιδιαίτερα στη ζωγραφική.

Τονίζει τη σημασία της παιδαγωγικής και θεραπευτικής λειτουργίας των πλαστικών δραστηριοτήτων για τυφλά παιδιά και για όσα έχουν σημαντικές οπτικές δυσκολίες. Υποστηρίζει ότι η αγωγή μέσω της τέχνης πρέπει να ενθαρρύνει το παιδί να δημιουργεί κάτι που να είναι σε αρμονία με το περιβάλλον του. Δείχνει τις δύο πλευρές της δημιουργικότητας, την ατομική και την κοινωνική, και πιστεύει ότι οι δημιουργικές ικανότητες που αναπτύσσονται μέσω της καλλιτεχνικής αγωγής μπορούν να εφαρμοστούν και σε άλλους τομείς δραστηριοτήτων, όπως η ευαισθησία, η πρωτοτυπία και η σύνθεση. Η Ακαδημία της Πέμπτης του Arno Stern¹⁶ προσφέρει ένα περιβάλλον ιδανικό για τη διδασκαλία της αισθητικής αγωγής. Ο δάσκαλος πρέπει να είναι διακριτικός και να δημιουργεί μια φιλική και εμπιστοσύνης ατμόσφαιρα. Η πλήρης ελευθερία που παρέχεται στα παιδιά στην επιλογή θεμάτων, σχημάτων και χρωμάτων, καθώς και ο ρυθμός της διδασκαλίας, είναι σημαντικά

¹³ Αντωνόπουλου-Καλουρη, Ρ. "Αισθητική αγωγή", Περιστέρι, έκδ. ΕΛΛΗΝ, 1999, Βλ. ν.5

¹⁴ Munro, T. (1956), Art Education, its Philosophy and Psychology, New York, The liberal Arts Press

¹⁵ Lowenfeld, V. (1958), Creative and Mental Growthe, New York, MacMillan

¹⁶ Stern, A. (1967), Entre éducateurs: réflexions sur l' éducation artique, Delachaux- Niestle

στοιχεία που ενθαρρύνουν τη δημιουργική έκφραση και την επιθυμία για δημιουργία. Η κίνηση Freinet συμβάλλει σημαντικά στην αισθητική αγωγή με τον συνδυασμό της λογοτεχνικής έκφρασης και του ελεύθερου σχεδίου. Η συνύπαρξη λογοτεχνικής και εικαστικής έκφρασης αποτελεί ένα χαρακτηριστικό χαρακτηριστικό της μεθόδου Freinet ¹⁷. Το Νηλ. Summerhill School στην Αγγλία αντιπροσώπευε ένα ελεύθερο και αντιαυταρχικό πρότυπο σχολείου, το οποίο θέτοντας έμφαση στην αυτοπεποίθηση και τη δημιουργική έκφραση των παιδιών, ενίσχυε την αισθητική και καλλιτεχνική τους ανάπτυξη μέσα από τη μουσική και τη ζωγραφική¹⁸. Συνοψίζοντας τις προσπάθειες που έχουν γίνει για την αισθητική αγωγή, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι η τέχνη παίζει ουσιαστικό ρόλο στην εκπαίδευση. Ωστόσο, παρά τις προσπάθειες, η ενσωμάτωση της αισθητικής αγωγής στο εκπαιδευτικό σύστημα παραμένει περιορισμένη. Μήπως αρκεί μόνο η αναγνώριση της σημασίας της;

Όχι απολύτως. Απαιτούνται συγκεκριμένες προϋποθέσεις και βελτιωμένες συνθήκες ώστε να γίνει πράξη αυτή η θεωρία και να δοθεί προτεραιότητα στην αισθητική αγωγή.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. Εικαστική Αγωγή

2.1 Διαθεματικότητα και εικαστική αγωγή στο νηπιαγωγείο

Σύμφωνα με το Πρόγραμμα σπουδών νηπιαγωγείου του 2023, γνωστό ως Δ.Ε.Π.Π.Σ. (Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών) και Α.Π.Σ. (Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών), έχει ως στόχο την ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών σε νοητικό, σωματικό, κοινωνικό και συναισθηματικό επίπεδο. Δίνει ιδιαίτερη έμφαση στο περιεχόμενο, στη διδακτική διαδικασία, στις μεθόδους, στην αξιολόγηση και στη διαθεματική προσέγγιση. Αναφέρει τις αρχές που πρέπει να ακολουθούν τόσο το ίδιο όσο και οι εκπαιδευτικοί για την επίτευξη των στόχων του. Τα μαθήματα κατηγοριοποιούνται ανάλογα με τον τομέα στον οποίο απευθύνονται: γλώσσα (Παιδί και Γλώσσα), μαθηματικά (Παιδί και Μαθηματικά), περιβάλλον (Παιδί και Περιβάλλον) – το οποίο διακρίνεται σε ανθρωπογενές και φυσικό – τέχνες και εκφραστικά μέσα (Παιδί, Δημιουργία και Έκφραση) και τεχνολογία (Παιδί και Πληροφορική). Τα προγράμματα του Νηπιαγωγείου προκειμένου να έχουν τα αναμενόμενα θετικά και μακροπρόθεσμα αποτελέσματα θα πρέπει να βασίζονται: α. στη γνώση για το πώς μαθαίνουν

¹⁷ Freinet, E. (1963), *L' enfant artiste*, Cannes, ed. de l'École Moderne & (1956), *Les méthodes naturelles dans La pédagogie moderne*, Paris, ed. Bourrelier

¹⁸ Nil, A.S Summer Hill: *L' école libre*, Paris

και αναπτύσσονται τα παιδιά, β. στις σχετικές θεωρητικές συζητήσεις και στα εμπειρικά δεδομένα για το σχεδιασμό κατάλληλων προγραμμάτων. Στο πλαίσιο της διαθεματικότητας οι βασικές αρχές προκυμμένου να είναι ένα αναπτυξιακά κατάλληλο και αποτελεσματικό για όλα τα παιδιά νηπιαγωγείο είναι οι εξής:

-να θέτει ρεαλιστικούς στόχους και να λαμβάνει υπόψη τις ανάγκες, τα ενδιαφέροντα και τις ικανότητες των παιδιών αυτής της ηλικίας

-να προσαρμόζεται με ευελιξία στις ανάγκες, στις ικανότητες και στις κλίσεις του κάθε παιδιού και να εξασφαλίζει την ενεργητική συμμετοχή όλων των παιδιών, όπως είναι π.χ. τα παιδιά με ειδικές ανάγκες ή τα παιδιά με ιδιαίτερες ικανότητες

-να παρέχει ευκαιρίες για τη στήριξη της πολιτισμικής ταυτότητας και της γλώσσας όλων των παιδιών

-να βασίζεται στις προ υπάρχουσες γνώσεις και εμπειρίες και να συνδέει τη γνώση με την καθημερινή πρακτική στο σχολείο

-να ενισχύει την αλληλεπίδραση των παιδιών μεταξύ τους, τη συνεργασία με τους γονείς και τους εκπαιδευτικούς των άλλων βαθμίδων και γενικά το άνοιγμα του Νηπιαγωγείου στην ευρύτερη κοινωνία

-να ενισχύει τη γνώση, να προάγει τη διαθεματικότητα

-να προκαλεί το ενδιαφέρον για τη μάθηση και να προάγει, τη γνώση, την κατανόηση και την ανάπτυξη και καλλιέργεια δεξιοτήτων, στάσεων και αξιών

-να ενθαρρύνει την πρόσβαση σε ποικίλες πηγές της γνώσης, την επιλογή και τη χρήση ποικίλου υλικού την προσέγγιση και παρουσίαση διαφόρων θεμάτων με πολλούς τρόπους

-να δίνει ευκαιρίες στα παιδιά να χρησιμοποιούν τις γνώσεις τους, να εξασκούν τις δεξιότητες τους και να συνεχίζουν να μαθαίνουν διαρκώς προάγοντας την αναζήτηση, την αιτιολόγηση, την κριτική σκέψη, τη λήψη αποφάσεων, τη λύση προβλημάτων

-να επιτρέπει στα παιδιά να κάνουν λάθη, να μην επιδιώκει την εξασφάλιση των “σωστών” απαντήσεων, αλλά να αξιοποιεί ανάλογα τα λάθη τους κατά το σχεδιασμό του εκπαιδευτικού έργου.

-να δίνει ευκαιρίες στα παιδιά να αναπτύσσουν και να εκφράζουν ιδέες και συναισθήματα με πολλούς τρόπους, όπως με το παιχνίδι, τη δραματοποίηση, τη γραφή, τη ζωγραφική, κ. ά. -να ενισχύει την αυτοαντίληψη και αυτονομία

-να στηρίζει το ρόλο της γλώσσας σε όλα τα προγράμματα

-να αναδεικνύει το παιχνίδι ως τον πυρήνα του όλου προγράμματος

-να ενσωματώνει όπου είναι δυνατόν, την τεχνολογία στις διάφορες δραστηριότητες του προγράμματος και να αξιοποιεί ποικιλία πηγών πληροφόρησης, όπως το διαδίκτυο

-να ενσωματώνει την αξιολόγηση στο πρόγραμμα

-να μπορεί να ανανεώνεται συνεχώς και να ανταποκρίνεται στις μεταβαλλόμενες προκλήσεις της εποχής μας.

Το Δ.Ε.Π.Π.Σ. αναφέρει ότι σε ένα κατάλληλα οργανωμένο και ελκυστικό περιβάλλον, με τις κατάλληλες διδακτικές παρεμβάσεις, τα παιδιά πρέπει να έχουν ευκαιρίες για:

- Παρατήρηση και προσπάθεια ερμηνείας του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος με πολλούς τρόπους και χρήση ποικίλων υλικών.

- Πειραματισμό με διάφορα υλικά και χρώματα, επινόηση και εφαρμογή διαφόρων τεχνικών για σχεδίαση και ζωγραφική.

- Σχεδίαση διαφόρων ειδών γραμμών και περιγραμμάτων, και σύνθεση διαφόρων σχημάτων και μορφών.

- Κοπή υλικών και δημιουργία κολλάζ.

- Πλάσιμο και μορφοποίηση υλικών.

- Χρήση στένσιλ διαφόρων σχεδίων για τύπωση και δημιουργία απλών σχεδίων.

- Ύφανση.

- Δημιουργία αιωρούμενων αντικειμένων (μόμπιλς).

- Χρήση ποικίλων υλικών με πολλούς τρόπους για μικροκατασκευές.

- Γνώση και ονομασία ορισμένων ειδών τέχνης και γνώση έργων μεγάλων ζωγράφων.

- Ενθάρρυνση για ανάπτυξη γλώσσας, επικοινωνίας και αξιοποίηση της τεχνολογίας ανάλογα.

Τα εικαστικά ως μορφή τέχνης έχουν ως κύριο χαρακτηριστικό την ανάπτυξη της φαντασίας, των συναισθημάτων και ψυχολογικής ανάπτυξης δια μέσω της δημιουργικής ψυχολογίας, από την ίδια την συμμετοχή των μαθητών στα μαθήματα της τέχνης. Δια μέσω των ενεργειών οι εκπαιδευτικοί επιδιώκουν να ενεργοποιήσουν τους μαθητές να προκαλέσουν την περιέργεια, την παρατήρηση της ανακάλυψης. Να είναι σε θέση να ενθαρρύνουν και να αναπτύξουν τις διαφορετικές μορφές επικοινωνίας, τη χρήση υλικών και εργαλείων, σε όλα τα στάδια μιας οργανωμένης διδακτικής ενότητας για την παραγωγή δημιουργικών έργων.

Οι δυναμικές τέχνες, θέατρο - δραματική τέχνη, φυσική αγωγή – χορός, μουσική και εικαστικά ως χαρακτηριστικό τους γνώρισμα έχουν την ανάπτυξη των μορφών της επικοινωνίας και της έκφρασης δια μέσω της φαντασίας, με σκοπό την κατάκτηση της γνώσης και την απόκτηση εμπειριών. Όλα αυτά τα στοιχεία στην εκπαιδευτική διαδικασία συμβάλουν και συνδέονται με την αναπτυξιακή πορεία των μαθητών. Στο χώρο του νηπιαγωγείου από την μεριά των εκπαιδευτικών πρέπει να δημιουργηθούν οι προϋποθέσεις, ώστε να ενθαρρύνονται οι μαθητές να εκφράζονται με την χρήση υλικών και να είναι σε θέση όχι μόνο να αποτυπώνουν τις ιδέες τους αλλά και να τις διηγούνται δια μέσω της παραγωγής – αναπαράστασης των εικόνων. Κάθε ζωγραφικής αναπαράσταση των νήπιων είναι και μια μικρή ιστορία η οποία έχει όλα εκείνα τα χαρακτηριστικά, της φαντασίας, της παρατηρητικότητας, της αποτύπωσης των στοιχείων από της προσωπικές τους εμπειρίες τα οποία τα μεταφράζουν ως σχήματα ,γραμμές και μορφές στο σχέδιο τους. Αυτές οι εκφραστικές μορφές των σχημάτων, των χρωμάτων και της κίνησης αποτελούν τα σημεία, τα σύμβολα και τα σύνολα μιας σύνθεσης ιδεών. Είναι η γλώσσα της έκφρασης των συναισθημάτων τους μέσα από τον αυθόρμητο τρόπο έκφρασης και τον πρωτογονισμό μιας γραφής η οποία ενεργοποιείται από έναν μηχανισμό εσωτερικών λειτουργιών και αυθόρμητων κινήσεων που συντονίζονται από το καλλιτεχνικό τρίπτυχο νους, καρδιά και χέρια. Όπως σε κάθε σύγχρονη καλλιτεχνική διεργασία των ενηλίκων η ενεργοποίηση αυτού του τρίπτυχου ακολουθεί την ίδια λειτουργία και στις ομάδες των νηπίων. Συνεπώς ο νους είναι το πνευματικό, είναι η νόηση ,η αποθήκευση όλων των εμπειριών και η εποπτεία και η αντίληψη των πραγμάτων. Εκεί μέσα γεννιούνται και αποθηκεύονται οι ιδέες τα ερεθίσματα, οι έκρηξης των μορφών παρακίνησης και οι πληθώρα εκδήλωσης των αισθήσεων και αποδοχής των εκφράσεων, οι οποίες γίνονται δια μέσω των αισθητηριακών οργάνων δηλαδή οπτικοακουστικά νεύρα (αυτί και μάτι). Η ικανοποίηση από το τελικό αποτέλεσμα μιας εικαστικής εκπαιδευτικής διδακτικής διεργασίας πάντα πρέπει να αξιολογείται νοητικά από τους συμμετέχοντες μαθητές, καθώς υπάρχει οπτικό αποτέλεσμα το οποίο είναι από μόνο του προϊόν των παραπάνω διεργασιών του νου, όπως της έκρηξης, της

έκλαμψης και σύλληψης των αρχικών ιδεών. Η καρδιά δια μέσω της έκρηξης των συναισθημάτων δίνει νόημα και περιεχόμενο σε κάθε μορφή δημιουργικής διεργασίας των μαθητών όποια και να είναι αυτή η διεργασία, μικρή ή μεγάλη ικανοποιώντας τον συναισθηματικό τους κόσμο. Το χέρι αντίθετα είναι το μέγα εργαλείο ως μηχανισμός κίνησης το οποίο δίνει μορφή και σχήμα στις παραπάνω νοητικές και συναισθηματικές ποιότητες.

2.1.1 Εικαστικές τέχνες

Η ενασχόληση με την τέχνη, με την πλήρη σημασία της λέξης, περιλαμβάνει την ανάπτυξη και καλλιέργεια της αισθητικής ικανότητας. Αυτό συνεπάγεται την επίγνωση των δημιουργικών δυνατοτήτων των διαφόρων υλικών και τη γνώση του τρόπου με τον οποίο αυτά μπορούν να μετασχηματιστούν για να προκαλέσουν συναισθήματα ή να εμπνεύσουν ιδέες. Η εισαγωγή των μικρών παιδιών στις εικαστικές τέχνες τους δίνει την ευκαιρία να κατανοήσουν τον κόσμο μέσω της άμεσης επαφής με τα υλικά, τους ανθρώπους και τα αντικείμενα που δημιουργούνται από τις αλληλεπιδράσεις τους. Εάν ενθαρρύνουμε τα παιδιά να εξερευνούν, να δημιουργούν και να εκτιμούν την τέχνη, τότε μπορούν να εμβαθύνουν τη γνώση τους, να κατανοήσουν το περιβάλλον τους και να εμπλουτίσουν τη ζωή τους. Η ενασχόληση με τις εικαστικές τέχνες είναι μια δεξιότητα και μια απόλαυση που μπορούν να απολαμβάνουν σε όλη τη διάρκεια της ζωής τους. Η ενσωμάτωση των εικαστικών τεχνών στην εκπαιδευτική προσέγγιση High/Scope βασίζεται σε ένα σύνολο θεμελιωδών αρχών, που αναφέρονται παρακάτω. Αυτές οι αρχές αντικατοπτρίζουν τη θεωρία και τα ερευνητικά ευρήματα σχετικά με την ανάπτυξη των παιδιών και προέρχονται από πολυετή πρακτική εφαρμογή. Αυτές οι κατευθυντήριες αρχές είναι κεντρικές σε όλες τις πτυχές του διδακτικού προγράμματος High/Scope (Hohmann & Weikart 2002).

1. Η τέχνη ξεκινά από την εξερεύνηση.
2. Οι τέχνες πρέπει να ενσωματώνονται στο καθημερινό σχολικό πρόγραμμα.
3. Οι τέχνες προάγουν ένα ευρύ φάσμα δεξιοτήτων.
4. Η αξία των τεχνών είναι σημαντική και απόλυτη.
5. Η καλλιτεχνική έκφραση αναπτύσσεται καλύτερα σε ένα υποστηρικτικό και μη ανταγωνιστικό περιβάλλον.
6. Οι τέχνες συμβάλλουν στην κοινωνικοποίηση.

7. Οι τέχνες είναι αναπόσπαστο κομμάτι της καθημερινότητάς μας.
8. Η ενασχόληση με τις τέχνες ενισχύει την αυτοεκτίμηση του καλλιτέχνη.

2.2 Αναπτυξιακές δεξιότητες - λεπτή κινητικότητα

Τα περισσότερα παιδιά της προσχολικής ηλικίας έχουν πολλές εικόνες οι οποίες προέρχονται από την φαντασία τους. Σε αυτή την ηλικία ένα κίνητρο είναι τα βιβλία με ιστορίες, ωστόσο είναι προτιμότερο να μην δείχνουμε τις εικόνες της ιστορίας ώστε να βρουν τρόπο να εκφράσουν τις ιδέες τους και τα συναισθήματα τους για αυτήν την ιστορία. Ακόμη τα παιδιά έχουν ήδη αρχίσει να διαμορφώνουν τη βασική τους στάση απέναντι στην αξία της ζωής, το σωστό ή το λάθος και τον τρόπο αντιμετώπισης των συναισθημάτων. Η συναισθηματική ισορροπία και η εικόνα που έχει το κάθε παιδί για τον για τον ίδιο του τον εαυτό καθορίζεται από την αξία που δίνει ο ενήλικας που βρίσκεται στο περιβάλλον του, από την αγάπη και την στοργή που δέχεται σαν άτομο από την καθημερινή ισορροπία μεταξύ της ρουτίνας και τις νέες εμπειρίες.

Γενικότερα η αντίληψη και οι σκέψεις των παιδιών της προσχολικής ηλικίας καθορίζονται από λεπτομέρειες. Δυσκολεύονται να επαναφέρουν το νου τους στις πράξεις τους οπότε στην ουσία πρέπει να αρχίζουν ξανά από την αρχή αν αντιμετωπίσουν κάποιο πρόβλημα. Ακόμα η οπτική και κινητική τους ανάπτυξη δεν είναι ολοκληρωμένη στην ηλικία τους και υπάρχουν ορισμένες οπτικές και κινητικές λειτουργίες τις οποίες δυσκολεύονται να τις εκτελέσουν σε ικανοποιητικό βαθμό ή για μεγάλα διαστήματα. Η φυσική ανάπτυξη του ματιού δεν έχει ολοκληρωθεί και συνήθως τα παιδιά αυτής της ηλικίας έχουν πρεσβυωπία. Η επιμονή και λεπτομερής εργασία κουράζει τα παιδιά. Καθώς τα παιδιά μεγαλώνουν, σε ηλικία 5-6 ετών αρχίζει να φαίνεται η προτίμηση του χεριού που θα χρησιμοποιούν. Επιπλέον οι λεπτοί μείωνες του χεριού δεν έχουν αναπτυχθεί ακόμα πλήρως και έτσι το παιδί δυσκολεύεται να εκτελέσει συγκεκριμένες κινήσεις.

Παρόλα αυτά τα παιδιά μπορούν να μάθουν να κινούν το σώμα τους, το βραχίονα και το χέρι τους με διαφορετικούς τρόπους ως προς την προσπάθεια (γρήγορα-αργά), ως προς την αντίθεση (έντονα-μαλακά), ως προς την θέση (ψηλά-χαμηλά), (ανοιχτά-κλειστά), και ως προς την κατεύθυνση (δεξιά-αριστερά, μπρος-πίσω). Καθώς τα παιδιά χρησιμοποιούν τα υλικά και τα εργαλεία μπορεί να εμφανιστούν προβλήματα στο συντονισμό των χεριών με τα μάτια όταν δυσκολεύονται να ελέγξουν την κατεύθυνση και το ύψος των κινήσεων του χεριού ή του βραχίονα, καθώς επίσης και τον συντονισμό όταν αντιστρέφουν τις εικόνες.

Επιπλέον τα παιδιά δεν ενδιαφέρονται για την οπτική ακρίβεια, αντίθετα θέλουν να πετύχουν ένα κιναισθητικό και απτικό έλεγχο μέσα από κινήσεις που επαναλαμβάνονται. Τις περισσότερες φορές είναι ευχαριστημένα όταν η ποσότητα και η διάταξη του μέσου είναι λογικά ή ψυχολογικά κατάλληλες κάθε στιγμή. Ακόμα τα νήπια χρειάζονται μια άσκηση άμεση και συστηματική καθοδήγηση η οποία θα τα βοηθήσει να συσχετίσουν τον φυσικό χειρισμό των μέσων με τις οπτικές αρετές του έργου τους. Τα περισσότερα παιδιά στην ηλικία των 5 ετών μπορούν να αρχίσουν να μαθαίνουν να χρησιμοποιούν τα μέσα της ζωγραφικής και του σχεδίου για να δημιουργούν εκφραστικές εικόνες. Επιπλέον είναι ικανά να αρχίσουν να χρησιμοποιούν το ψαλίδι για να κόψουν βασικά σχήματα και να προβλέπουν πόση κόλλα χρειάζεται για να κολλήσουν δύο χαρτιά μεταξύ τους. Ακόμη είναι ικανά να μάθουν να κάνουν υφές με πηλό ή πλαστελίνη. Βέβαια πρώτα να εντυπωσιάζει η εμφάνιση του πηλού και της πλαστελίνης και στην συνέχεια ενδιαφέρονται για την κατασκευή μιας δημιουργίας από αυτά τα υλικά. Επιπλέον μπορούν να χρησιμοποιήσουν αργαλειό, και ακόμη να φτιάξουν ίσως διάφορα καλούπια από άμμο και στην συνέχεια να δημιουργήσουν με γύψο εκμαγεία. Ακόμα μπορούν να κάνουν γλυπτική σε κάποιο κομμάτι πηλού, γύψου ακόμη και να χαράξουν κάτι επάνω σε ένα μέταλλο. Με την σωστή καθοδήγηση από τον εκπαιδευτικό και την ελευθερία στα υλικά το παιδί αυτή σε αυτή την ηλικία μπορεί να αναπτύξει την λεπτή κινητικότητα του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. Παιδικό σχέδιο

3.1 Τα στοιχεία του παιδικού σχεδίου

Το παιδί ζωγραφίζει με βάση τη δική του οπτική, δίνοντας έμφαση σε στοιχεία που θεωρεί πιο σημαντικά. Αυτό φαίνεται από την επιλογή των χρωμάτων και των αποχρώσεων που χρησιμοποιεί. Έτσι, το αποτέλεσμα δεν είναι μια απλή αντιγραφή της πραγματικότητας, αλλά μια δημιουργική ανασύνθεση, που προέρχεται από τις πολύπλοκες πνευματικές διεργασίες του παιδιού και συνδέεται με τα όνειρά του. Ορισμένες γραμμές ή συνδυασμοί χρωμάτων σε ένα έργο τέχνης μπορούν να αποκτούν σημασίες πέρα από αυτά που απεικονίζουν, καθώς κάθε στοιχείο της τέχνης μπορεί να λειτουργεί ως σύμβολο.

Αυτά τα σύμβολα εκφράζουν ιδέες, συναισθήματα ή αφηρημένες έννοιες που ο καλλιτέχνης επιθυμεί να μεταφέρει, δημιουργώντας έτσι ένα πολυεπίπεδο νόημα μέσα στο έργο. Στο παιδικό έργο, όλα λειτουργούν ως σύμβολα: γραμμές, χρώματα, αντικείμενα,

άνθρωποι. Συχνά, κάποια από τα αντικείμενα δεν είναι άμεσα κατανοητά και απαιτούν εξήγηση από το ίδιο το παιδί.

Αυτό συμβαίνει επειδή τα παιδιά δεν ανησυχούν για το τέλειο ή εντυπωσιακό ύφος των ζωγραφιών τους. Έτσι, τα έργα τους είναι πρωτότυπα και αυθεντικά, καθώς δεν επιδιώκουν να εντυπωσιάσουν, αλλά να εκφραστούν ελεύθερα.

3.1.1. Ο συμβολισμός των σχεδίων

Στη ζωγραφική, το παιδί δεν αποτυπώνει απλά τα συναισθήματά του, αλλά επίσης αναδεικνύει τον εαυτό του μέσω του σχεδίου του σώματος. Για παράδειγμα, μπορεί να εκφράσει ενδιαφέρον και να δώσει έμφαση σε σημεία όπως το στόμα, το οποίο αντιπροσωπεύει χαρά και συναισθήματα¹⁹.

3.1.2. Ο ζωγραφικός χώρος του παιδιού

Η πρώτη επαφή του παιδιού με τον κόσμο γίνεται από μικρή ηλικία, όταν ακόμα είναι βρέφος και μπορεί να παρατηρήσει τις φόρμες γύρω του, όπως γραμμές, κύκλους και τετράγωνα. Αυτά τα σχήματα γεμίζουν την οπτική μνήμη του και αργότερα ενισχύονται καθώς το παιδί μπορεί να τα αισθανθεί, να τα αγγίξει και να τα εξερευνήσει.²⁰ Όταν ένα παιδί ξεκινά να σχεδιάζει, συνήθως έχει ήδη μάθει τις βασικές φόρμες και τις χρησιμοποιεί για να επικοινωνήσει. Τα σχέδιά του αποκαλύπτουν τόσο τον πραγματικό όσο και το φανταστικό κόσμο του. Από την ηλικία των πέντε ετών, μπορεί να ζωγραφίζει την οικογένειά του μαζί με φανταστικούς χαρακτήρες, επηρεασμένο από παραμύθια, βιβλία εικονογραφημένα ή ακόμα και τηλεόραση.

3.1.3. Η απόδοση του χρόνου

Η απόδοση του χρόνου στα σχέδια των παιδιών μπορεί να γίνει με τρεις τρόπους:

A. Το παιδί επιλέγει ένα συγκεκριμένο σημείο στην αφήγηση και το αποτυπώνει στο σχέδιό του. B. Στο ίδιο σχέδιο, ζωγραφίζει διάφορες στιγμές της ιστορίας, παρουσιάζοντας έναν άνθρωπο σε διάφορες στάσεις ή με διαφορετικά πρόσωπα σε διαφορετικές χρονικές στιγμές. Γ. Δημιουργεί ξεχωριστά σχέδια σε διαφορετικά χαρτιά για να αφηγηθεί διάφορες σκηνές της ιστορίας²¹, μια τεχνική που μοιάζει με τη δημιουργία κινούμενων σχεδίων.

¹⁹ Dolto - Murette F., « Rapport sur l'Interpretation Psychanalytique des Dessins au cours de Traitement Psychiatriques », Psyche, no 17, 1948, σ. 324.

²⁰ Solomon S., Connaitre l'Enfant par ses Dessins et son Ecriture, Retz, Paris 1980, σ. 13.

²¹ Luquet G. H., Le Dessin Enfantin, Delachaux & Nieslte, 1977. σσ. 109 - 159.

3.2 Η εξέλιξη του παιδικού σχεδίου

Το πρώτο στάδιο της εικαστικής εξέλιξης, το μουτζούρωμα, ξεκινά όταν το παιδί είναι περίπου 1 έως 2,5 ετών. Αυτό είναι το στάδιο όπου το παιδί αρχίζει να τραβά γραμμές με το μολύβι, συνήθως με κλειστές γραμμές ή ωοειδείς κινήσεις, εκφράζοντας τη δυναμική κίνησή του. Αρχικά, αυτή η κίνηση είναι παλινδρομική, αλλά στη συνέχεια εξελίσσεται σε περιστροφική κίνηση από δεξιά προς τα αριστερά και από την περιφέρεια προς το κέντρο. Κατά τη διάρκεια αυτής της διαδικασίας, το παιδί απολαμβάνει την κινητική του δραστηριότητα και τη χαρά της δημιουργικής έκφρασης. Αργότερα, όταν συνειδητοποιήσει ότι αφήνει ίχνη στο χαρτί, ξαναρχίζει πειραματικά για να δει τα αποτελέσματα και να απολαύσει τη χαρά της δημιουργικής του παρέμβασης. Αυτή η στιγμή είναι πολύ σημαντική στη ζωή του και σηματοδοτεί την αρχή του επίσημου "γραφικού" του έργου²². Είναι ενδιαφέρον να δούμε τα στάδια μουτζουρώματος σύμφωνα με την Mart Berson:

A. Φυτικό κινητικό στάδιο: Σε αυτό το στάδιο, περίπου στα 18 μηνών, το μολύβι δεν ξεκολλά από το χαρτί²³.

B. Αναπαραστατικό στάδιο: Στα 2 με 3 χρόνια, το παιδί αρχίζει να σηκώνει το μολύβι και να φτιάχνει στο χαρτί ασυνεχείς γραμμές ή σημαδάκια, που το ίδιο εξηγεί ως μορφές ανθρώπων ή αντικειμένων.

Γ. Επικοινωνιακό στάδιο: Στα 3 με 4 χρόνια, το παιδί προσπαθεί να μιμηθεί τη γραφή του ενήλικου. Σε αυτό το στάδιο, αρχίζει να δημιουργεί φανταστικές συνεχείς γραμμές που μοιάζουν με "δόντια πριονιού".²⁴ Αργότερα, σε περίπου 5 ετών, μπορεί να δημιουργήσει ευθείες γραμμές και ακόμα και τετράγωνα σχήματα.

Τα στάδια στην εξέλιξη του παιδικού σχεδίου σύμφωνα με τον Cyril Burt²⁵ είναι πολύ ενδιαφέροντα: 1) Πρώτο Στάδιο: - Καλύπτει τις ηλικίες 2 έως 5 χρονών και περιλαμβάνει τέσσερις φάσεις: A. Γραμμές χωρίς σκοπό. B. Γραμμές με σκοπό, όπου το παιδί εξηγεί το σχέδιό του και του δίνει ένα όνομα. Γ. Γραμμές που μιμούνται κάτι. Δ. Γραμμές με πιο συγκεκριμένο στόχο. 2) Δεύτερο Στάδιο: - Ονομάζεται "γραμμή" και καλύπτει τις ηλικίες 4 έως 5 χρονών. Εδώ το παιδί αρχίζει να ελέγχει τις γραμμές του και να αποδίδει πιο

²² Meredieu F. de, Το παιδικό σχέδιο (μτφση Δ. Ψυχογιος), Υποδομή, Αθήνα 1981, σ. 45.

²³ Μουζάκης Τ, Πώς και γιατί ζωγραφίζουν τα παιδιά. Η ζωγραφική στα σχολεία (Βιβλίο Δεύτερο), Βιβλία για όλους, Αθήνα 1984, σ. 12.

²⁴ Brendon M., Du Gribouillis au Dessin, στο βιβλίο της F. de Meredieu, ό.π., σ. 46

²⁵ Burt C., Mental and Scholastic Tests, στο βιβλίο του H. Read, Education through Art, Faber, London 1964, σσ. 118-120

παραστατικά τα χέρια και τα πόδια του ανθρώπου. 3) Τρίτο Στάδιο: - Ο περιγραφικός συμβολισμός, για παιδιά 5 έως 6 χρονών. Σε αυτό το στάδιο, το κάθε παιδί σχεδιάζει αρκετά καθαρά το δικό του άνθρωπο, με κάθε παιδί να επιμένει στην ίδια φιγούρα, αν και υπάρχουν μικρές παραλλαγές. 4) Τέταρτο Στάδιο: - Περιγραφικός συμβολισμός, για παιδιά 7 έως 8 χρονών. Εδώ το παιδί ξεπερνά το στάδιο της απλής αναπαράστασης και αρχίζει να προσθέτει λεπτομέρειες στα σχέδιά του, χρησιμοποιώντας διαφορετικές γραμμές και πιο περίπλοκα σχήματα. Δεν απεικονίζει ακόμα το βάθος, αλλά αρχίζει να απεικονίζει τον άνθρωπο σε πιο περίπλοκες στάσεις. 5) Πέμπτο Στάδιο: - Οπτικός ρεαλισμός, για παιδιά 9 έως 10 χρονών. Σε αυτό το στάδιο, τα παιδιά προσεγγίζουν περισσότερο τη φύση με πιο ακριβή τρόπο. Αρχίζουν να δίνουν περισσότερη προσοχή στη λεπτομέρεια και να χρησιμοποιούν διαφορετικές τεχνικές, όπως η σκίαση, για να δώσουν περισσότερη βάθος και ρεαλισμό στα σχέδιά τους. 6) Έκτο Στάδιο - Αναστολή: - Αφορά παιδιά 11 έως 14 χρονών. Τα παιδιά αυτής της ηλικίας αρχίζουν να αντιμετωπίζουν απογοήτευση καθώς δυσκολεύονται να αποτυπώσουν τη φύση όπως την βλέπουν. Συνεπώς, συχνά στρέφονται σε συμβατικά σχέδια ή προσθέτουν λόγια για να συμπληρώσουν τις ζωγραφιές τους. 7) Έβδομο Στάδιο - Καλλιτεχνική Ανάκαμψη: - Αφορά παιδιά άνω των 15 χρονών. Οι ζωγραφιές τους γίνονται πιο εκφραστικές και το ύφος τους ποικίλει ανάλογα με το φύλλο. Τα κορίτσια παρουσιάζουν χάρη, ομορφιά στις γραμμές και ποικιλία στα χρώματα, ενώ τα αγόρια προτιμούν να χρησιμοποιούν το σχέδιο ως μέσο για την απόδοση τεχνικών λεπτομερειών²⁶.

3.3. Η αξία του παιδικού σχεδίου

Η τέχνη αντιπροσωπεύει ένα ουσιαστικό κομμάτι του ανθρώπινου πολιτισμού και μπορεί πράγματι να συμβάλει στην παγκόσμια ενότητα και συνεννόηση για ένα καλύτερο μέλλον. Κρίνοντας από τα σχέδια των μικρών παιδιών, φαίνεται ότι η τέχνη είναι ένας τρόπος έκφρασης και επικοινωνίας για να δοθεί φωνή σε ανάγκες και συναισθήματα. Η καλλιτεχνική παιδεία στοχεύει στο να ενθαρρύνει τα παιδιά να εκφράζονται ελεύθερα και δημιουργικά, να αναπτύξουν αισθητική αντίληψη και να εκτιμούν την τέχνη και την ομορφιά, καθώς επίσης να αντιλαμβάνονται πολιτιστικές διαφορές και να αγαπούν τον συνάνθρωπό τους.

²⁶ Μπέλλας Θ., Το Ιχνογράφημα ως Μέσο Διαγνωστικό της Προσωπικότητας, Ηράκλειτος, Αθήνα 1975, σ.14.

3.4. Στοιχεία και ερμηνείες της παιδικής ζωγραφικής

Κατά τη δημιουργία μιας ζωγραφιάς από ένα παιδί, μπορούμε να μελετήσουμε δύο στιγμές: την ώρα που ζωγραφίζει και όταν ολοκληρώνει το έργο του. Παρατηρώντας τι ξεκινάει να ζωγραφίζει, πώς το τοποθετεί και πώς συνεχίζει, καθώς και τι μας εξηγεί για την ιδέα του, μπορούμε να αναλύσουμε καλύτερα το νόημα του σχεδίου του.²⁷ Ο ανθρωπομορφισμός είναι ένα κύριο χαρακτηριστικό της παιδικής ζωγραφικής, όπου αντικείμενα όπως ο ήλιος, τα λουλούδια, τα ζώα, τα σπίτια, τα δέντρα και τα καράβια συχνά απεικονίζονται με ανθρώπινα χαρακτηριστικά και "κοιτούν" τον θεατή. Τα παιδιά προβάλλουν μέσω του έργου τους τον εαυτό τους, με τις σκέψεις, τα συναισθήματα και τις εμπειρίες τους να απεικονίζονται σε σύμβολα. Η παράλειψη της απεικόνισης του παιδιού ή άλλων προσώπων στη ζωγραφική του παιδιού μπορεί να δείχνει ότι αυτό το πρόσωπο δεν αισθάνεται συμπεριλαμβανόμενο ή αγαπημένο στον κύκλο του. Μπορεί να αντικατοπτρίζει ανασφάλεια, ζήλια ή ακόμα και απόρριψη από την οικογένειά του. Τα παιδιά επίσης μπορεί να απεικονίζουν τα πρόσωπα που ζηλεύουν ή προσπαθούν να προσελκύσουν την προσοχή τους, όπως ο αδελφός ή η αδελφή τους, ή ακόμα και η μητέρα τους, για παράδειγμα, αναδεικνύοντας έτσι τις δυνατές συναισθηματικές δυναμικές στο περιβάλλον τους. Η απουσία στόματος σε ανθρώπινες απεικονίσεις, πρόσωπα χωρίς χαρακτηριστικά ή ακόμα και σπίτια χωρίς ανοίγματα μπορεί να υποδεικνύει έλλειψη επικοινωνίας ή ανασφάλεια στο περιβάλλον του παιδιού. Αυτά τα στοιχεία συχνά αντικατοπτρίζουν δυσκολίες προσαρμογής ή ακόμα και ζήλεια προς τους ανθρώπους ή τα περιβάλλοντά τους. Μεγαλύτερα ανοίγματα σε σπίτια συμβολίζουν καλύτερη επικοινωνία του παιδιού με το περιβάλλον του, ενώ η έλλειψη ανοιγμάτων μπορεί να υποδεικνύει απομόνωση ή δυσκολίες στην επικοινωνία. Η απουσία χεριών από ανθρώπινες φιγούρες μπορεί να έχει συμβολική σημασία και να χρησιμοποιείται για την έκφραση επιθετικότητας ή τρυφερότητας. Οι Van και Eisen παρατηρούν ότι η παράλειψη των χεριών μπορεί να αποτελεί ένδειξη δυσκολίας προσαρμογής σε ορισμένες περιπτώσεις.

Η πρωτοτυπία στα έργα ζωγραφικής των παιδιών είναι αληθινή. Τα παιδιά επιλέγουν θέματα που προέρχονται από τον δικό τους εσωτερικό κόσμο και τα εκφράζουν με τον δικό τους τρόπο, δημιουργώντας έτσι μοναδικά και πρωτότυπα έργα²⁸. Αν κοιτάξουμε τις ζωγραφιές των παιδιών, μπορούμε να δούμε ότι μερικά σχέδια φαίνεται να έχουν περισσότερη φροντίδα και προσοχή στις λεπτομέρειες σε σύγκριση με άλλα, τα οποία μπορεί να φαίνονται

²⁷ Wallon Rh., Cambier A. Engelhart D., " Le Dessin de l' Efant", Puf, Paris 1990, σ.118

²⁸ Piaget j., " The Child's Conception of the world ", New York, Harcourt, Brace and Wold, 1929

πιο απλά ή λιγότερο εκφραστικά. Υπάρχουν και ζωηρά έργα ζωγραφικής που αντικατοπτρίζουν χαρά, ενέργεια και αισιοδοξία. Αυτά τα έργα μεταδίδουν μια αίσθηση φρεσκιάδας και ευεξίας, ιδίως στις πρώτες ηλικίες των παιδιών. Υπάρχουν επίσης τα καλλιτεχνικά έργα που εκπέμπουν αίσθηση ομορφιάς, με ευαίσθητη ισορροπία μεταξύ των σχημάτων και των χρωμάτων που χρησιμοποιούνται. Επιπλέον όταν τα σχήματα στα παιδικά έργα δεν είναι εύκολα αναγνωρίσιμα, οι γραμμές που περιβάλλουν αυτά τα σχήματα μπορεί να φαίνονται αγχωτικές ή ασταθείς, αναδεικνύοντας την ανασφάλεια του παιδιού. Το πολύπλοκο και ασαφές ύφος τους αποτυπώνει αυτήν την αβεβαιότητα. Παρόλα αυτά, τα παιδικά σχέδια είναι αναγνωρίσιμα με ευκολία και δεν μπορούν να συγχέονται με άλλες καλλιτεχνικές δημιουργίες²⁹.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. Αισθητική αγωγή και ψυχολογία

4.1. Αισθητική αγωγή και ψυχολογία του παιδιού

Η σύνδεση μεταξύ αισθητικής αγωγής και ψυχολογίας είναι προφανής. Η αισθητική αγωγή αποσκοπεί στην ανάπτυξη της προσωπικότητας του παιδιού και του ατόμου γενικότερα, ενώ η ψυχολογία επικεντρώνεται στην ανάλυση αυτής της προσωπικότητας. Από τη γέννηση, το παιδί αντιδρά σε διάφορους ήχους, χρώματα και μορφές, δείχνοντας ότι ξεκινά να κάνει διακρίσεις και να εκφράζει συγκεκριμένα συναισθήματα και ευαισθησίες. Οι ψυχολογία ενδιαφέρεται για τη διαδικασία του αισθητικού θαυμασμού και της καλλιτεχνικής δημιουργίας. Κάθε καλλιτεχνική δραστηριότητα, είτε άμεση είτε έμμεση, αποκαλύπτει όχι μόνο το αισθητικό κριτήριο και τα συναισθήματα του παιδιού, αλλά και την πλήρη προσωπικότητά του. Μέσα από τις καλλιτεχνικές δημιουργίες των παιδιών, οι ψυχολόγοι μπορούν να εξετάσουν και να αναλύσουν τον ψυχικό τους κόσμο, καθώς και να αξιολογήσουν τη συνολική ανάπτυξή τους και τον ρυθμό αυτής της ανάπτυξης.

4.2. Η αισθητική αγωγή ως ψυχοθεραπευτικό μέσο

Οι πλαστικές τέχνες γίνονται όλο και περισσότερο σημαντικό εργαλείο διάγνωσης και θεραπείας για τα παιδιά. Μέσα από την προσωπική τους καλλιτεχνική δημιουργία, τα παιδιά δείχνουν στους ενήλικες τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν, τόσο μέσω αυτών που καταφέρνουν όσο και μέσω αυτών που δεν μπορούν να επιτύχουν. Η καλλιτεχνική δημιουργία προσφέρει ένα εξαιρετικό μέσο απελευθέρωσης για όσα τα άτομα δεν είναι σε θέση να

²⁹ Meredieu F. de, "το παιδικό σχέδιο", μτφρση. Δ. ψυχογιός, Υποδομή, Αθήνα 1981, σ. 94. και Kellogg Rh., "Analyzing Children's Art", Mayfield Publishing Co., U.S.A. 1970, σ. 203.

εκφράσουν ή να πραγματοποιήσουν, καθώς και για τις δυσκολίες και τα προβλήματα που βιώνουν. Ωστόσο, σε ένα παιδικό σχέδιο, όσο και αν λέμε, για παράδειγμα, ότι οι καμπύλες εκφράζουν ευαίσθητα και συναισθηματικά άτομα, δεν μπορούμε να είμαστε απόλυτα βέβαιοι για την ακρίβεια αυτής της διαπίστωσης. Η ερμηνεία του παιδικού ιχνογραφήματος δεν υπόκειται σε αντικειμενικά κριτήρια. Τα κριτήρια που χρησιμοποιούνται είναι καθαρά υποκειμενικά και, στην καλύτερη περίπτωση, βασίζονται σε εμπειρικές και κλινικές παρατηρήσεις. Οι κοινωνικοί και πολιτιστικοί παράγοντες που επηρεάζουν το περιβάλλον του παιδιού διαμορφώνουν συχνά τον τρόπο ζωής και έκφρασής του, χωρίς απαραίτητα να συνδέονται με τις φυσικές του ανάγκες ή τα συναισθήματά του. Πώς μπορούμε να είμαστε απόλυτοι στις διαπιστώσεις μας όταν το παιδί μπορεί να μην είχε διαθέσιμα άλλα χρώματα για να εκφραστεί ή όταν ο δάσκαλος στο σχολείο του καθορίζει τα χρώματα που συνήθως χρησιμοποιούνται; Συνεπώς, το παιδικό ιχνογράφημα μπορεί να αποτελέσει μια ενδεικτική αφετηρία για περαιτέρω κλινική ανάλυση, αλλά δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί μόνο του ως διαγνωστικό εργαλείο.

4.3. Ψυχαναλυτική μελέτη - Θεωρία συμβολισμού

Τα παιδικά σχέδια αποτέλεσαν αντικείμενο μελέτης κυρίως για ψυχολόγους και ψυχιάτρους, με σκοπό την καλύτερη κατανόηση της παιδικής ψυχής. Η αισθητική πλευρά του παιδικού σχεδίου δεν έχει μελετηθεί ευρέως. Σύμφωνα με τη Sophie Morgenstern, το παιδί εκφράζεται περισσότερο μέσω του σχεδίου, του παιχνιδιού και των ονείρων παρά με την ομιλία. Αυτοί οι τρεις τρόποι διαμορφώνουν τη σκέψη του παιδιού και τη διαφοροποιούν από τη σκέψη του ενήλικα. Για να κατανοήσουμε το παιδικό σχέδιο, δεν αρκεί να αναφερόμαστε στο δικό μας σύστημα λογικής σκέψης, αλλά πρέπει να ερμηνεύσουμε τα σύμβολά του. Μία από τις σημαντικές εικόνες στα παιδικά σχέδια είναι αυτή του ανθρώπινου σώματος, που αντανακλά όλα όσα το παιδί έχει βιώσει, αισθανθεί και συνειδητοποιήσει στη σχέση του με το περιβάλλον. Αυτές οι εμπειρίες εκφράζονται μέσω αναπαραστάσεων της φύσης, των ζώων και των αντικειμένων. Για το παιδί, το σχέδιο είναι ένα παιχνίδι που συνδυάζει σοβαρότητα και φαντασία, και έχει τα χαρακτηριστικά του ονείρου: είναι σύντομο, λακωνικό και απλό, ενώ οι σκέψεις που το γεννούν είναι πλούσιες και εκτενείς³⁰. Οι σκέψεις του παιδιού, είτε είναι αναμνήσεις είτε προϊόν φαντασίας, είναι όλες συνειδητές. Μελετώντας τα παιδικά σχέδια, μαθαίνουμε για τις απόψεις, τις στάσεις, τις διαθέσεις, τις αντιδράσεις, τους φόβους και τις ενοχές του παιδιού.

³⁰ Freud S., La Science des Reves, Paris 1950

4.4 Δημιουργική ψυχολογία

Είναι μία νοητική διαδικασία κατά την οποία ο μνημένος εκπαιδευτικός χρειάζεται πνευματική προσέγγιση ενός ζητήματος για να την ενεργοποιήσει, προσφέροντας υλικά για να βρουν τα παιδιά τη λύση μέσω της δημιουργικής σκέψης και της ανακάλυψης. Η δημιουργική ψυχολογία (συναισθήματα) και έκφραση (μορφές) επηρεάζονται από τα εργαλεία (ζωγραφικά και σχεδιαστικά μέσα).

Κάποιοι από τους στόχους της είναι :

- 1) μεγαλύτερη αυτογνωσία στην διαχείριση υλικών
- 2) αυτοπεποίθηση
- 3) επέκταση ικανοτήτων και δεξιοτήτων στην χρήση υλικών
- 4) έκφραση και αποτύπωση τυχαίων και μη συναισθημάτων
- 5) εξερεύνηση, ανακάλυψη
- 6) περιέργεια, επεξεργασία

Χρησιμοποιούμε την τέχνη και τις εφαρμογές για να ενισχύσουμε όλες αυτές τις εσωτερικές πηγές έκφρασης που έχουν σχέση με την αντιληπτικότητα ,την σύλληψη των ιδεών -έκλαμψη, της γνωριμίας των υλικών και όλα τα παραπάνω έχουν σχέση με τα στάδια οργάνωσης και εκτέλεσης μία οργανωμένης εικαστικής δραστηριότητας. Αυτά τα χαρακτηριστικά για να το ενεργοποιήσει ο εκπαιδευτικός θα χρειαστεί να προσφέρει όσο γίνεται περισσότερα εκπαιδευτικά εργαλεία για να προκαλέσει το κινήτρου της ανακάλυψης και της περιέργειας, διαμέσου της διαφορετικής γραφής των υλικών, τις διαφορετικές τεχνικές στην χρήση τους και όλο αυτό το ζήτημα κατά την εκτέλεση της διδασκαλίας είναι μία διαδικασία η οποία ενισχύει τις δεξιότητες στην χρήση των υλικών στην γραφή της κίνησης και στο τελικό αποτέλεσμα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5. Χρώματα

5.1 Χρώματα

Το χρώμα είναι ένα από τα πιο εκφραστικά στοιχεία στη ζωγραφική. Οι προτιμήσεις του παιδιού σε συγκεκριμένα χρώματα επηρεάζονται από το γεωγραφικό περιβάλλον, την ηλικία, τον χαρακτήρα και την ψυχολογική του κατάσταση. Το παιδί επιλέγει χρώματα με προσωπικό τρόπο, χρησιμοποιώντας τα ως μέσο έκφρασης. Γενικά, οι φωτεινές αποχρώσεις υποδηλώνουν εξωστρέφεια, ενώ οι σκούρες αποχρώσεις δείχνουν εσωστρέφεια. Τα χρώματα επηρεάζουν την ψυχή, διεγείρουν τις αισθήσεις και ξυπνούν συναισθήματα και ιδέες που μπορούν να μας ξεκουράσουν ή να μας εκνευρίσουν, να προκαλέσουν λύπη ή χαρά, όπως έγραψε ο Γκαίτε.

Ο Καντίνσκι, ένας από τους μεγάλους καλλιτέχνες της αφηρημένης τέχνης, ανέλυσε τη συμβολική αξία των χρωμάτων, δείχνοντας πώς μπορούν να προκαλέσουν τόσο σωματική όσο και πνευματική συγκίνηση.

Στη ζωγραφική χρησιμοποιούμε δύο βασικές κατηγορίες χρωμάτων: τα βασικά και τα συμπληρωματικά χρώματα. Τα βασικά χρώματα είναι αυτά που δεν προέρχονται από τον συνδυασμό άλλων χρωμάτων και αποτελούν τα πρωταρχικά χρώματα: το κόκκινο, το κίτρινο και το μπλε. Τα συμπληρωματικά χρώματα προκύπτουν από τη μίξη ή τον συνδυασμό άλλων χρωμάτων και περιλαμβάνουν το μωβ, το πράσινο και το πορτοκαλί.

Τα χρώματα κατατάσσονται σε τρεις κατηγορίες: τα θερμά, τα ψυχρά και τα ουδέτερα. Τα θερμά χρώματα, όπως το κόκκινο, το κίτρινο και το πορτοκαλί, έχουν τη δύναμη να διεγείρουν και να προκαλούν έντονα συναισθήματα. Τα ψυχρά χρώματα, όπως το μπλε, το μπλε του κοβαλτίου και το μοβ, έχουν καταπραϋντική επίδραση και δημιουργούν αίσθηση ηρεμίας. Τα ουδέτερα χρώματα, όπως οι διάφορες αποχρώσεις του γκρι, δεν προκαλούν έντονα συναισθήματα. Τα θερμά χρώματα φαίνονται να προεξέχουν, δίνοντας την εντύπωση ότι πλησιάζουν και μικραίνουν τον χώρο, δημιουργώντας αίσθηση οικειότητας. Αντίθετα, τα ψυχρά χρώματα, όπως το μπλε και το καθαρό μοβ, φαίνονται να απομακρύνονται και να μεγαλώνουν τον χώρο, προκαλώντας αίσθημα ηρεμίας. Βάφοντας ένα δωμάτιο με ψυχρά χρώματα, αυτόματα θα φαίνεται μεγαλύτερο και πιο ήρεμο.

Οι τρεις ιδιότητες των χρωμάτων είναι η απόχρωση, η ένταση και ο τόνος. Η απόχρωση αναφέρεται στην ποιοτική διαφορά ενός χρώματος, ανεξάρτητα από το πόσο ανοιχτό ή σκούρο

είναι. Η ένταση αναφέρεται στην καθαρότητα και τη φωτεινότητα ενός χρώματος. Ο τόνος αναφέρεται στη διαβάθμιση ή στην απόχρωση ενός χρώματος.

5.2. Χρώμα και συναίσθημα

Το παιδί αντιλαμβάνεται τα χρώματα με έντονο συναισθηματικό τρόπο. Τα ζεστά χρώματα, ειδικά το κόκκινο, είναι πιο ευδιάκριτα στην αντίληψη του παιδιού. Ωστόσο, όπως δείχνουν οι μελέτες της αντιληπτικής ψυχολογίας, οι μορφές έχουν μεγαλύτερη επίδραση από τα χρώματα. Μέχρι την ηλικία των 12 περίπου ετών, τα παιδιά δεν δίνουν ιδιαίτερη σημασία στην αντικειμενική αντιστοιχία των χρωμάτων. Για παράδειγμα, μπορεί να ζωγραφίσουν μια αγελάδα μπλε. Με την πάροδο του χρόνου, όμως, αρχίζουν να χρησιμοποιούν τα χρώματα πιο αντικειμενικά. Έτσι, ο ουρανός συνήθως θα είναι μπλε και το γρασίδι πράσινο. Καθώς μεγαλώνουν, τα παιδιά γίνονται πιο ακριβή στη χρήση των χρωμάτων και από την ηλικία των 12 έως 14 ετών, η αισθητική προσέγγιση στα χρώματα που είχαν ως μικρά παιδιά αρχίζει να αλλάζει.

Η πολυχρωμία δημιουργεί μια αίσθηση χαράς και γιορτής, όπως ένα πανηγύρι ή ένα Λούνα Παρκ. Τα έντονα χρώματα που χρησιμοποιούν τα παιδιά στις ζωγραφιές τους μπορούν να μας δώσουν πληροφορίες για την συναισθηματική τους κατάσταση τη στιγμή που τα επιλέγουν. Παιδιά που χρησιμοποιούν ζωντά χρώματα φαίνεται ότι τουλάχιστον την ώρα της δημιουργίας τους βρίσκονται σε κατάσταση έντασης. Τα έντονα χρώματα σε έντονες μορφές συνδέονται περισσότερο με αυτή την ένταση. Υπάρχει μια αλληλεπίδραση μεταξύ φόρμας και χρώματος. Κάποιες φόρμες ενισχύουν ορισμένα χρώματα, ενώ άλλες τις μαλακώνουν. Τα διαπεραστικά χρώματα συνήθως ταιριάζουν καλύτερα με τις έντονες φόρμες του έργου.

Ας δούμε τις σημασίες των χρωμάτων. Το **κόκκινο** είναι το πιο αντιπροσωπευτικό από τα ζεστά χρώματα και εκφράζει ενέργεια και ένταση. Όταν το παρατηρούμε, φαίνεται να προβάλλεται προς τα έξω. Παραπέμπει στη φωτιά και το αίμα, και υποδηλώνει θάρρος και ενθουσιασμό για δράση. Στη ζωγραφική, συμβολίζει το πάθος και τις δραματικές αντιπαραθέσεις. Σε όλες τις κουλτούρες, το κόκκινο χρώμα συνδέεται με το αίμα και τον πόλεμο. Διεγείρει το νευρικό σύστημα και υποδηλώνει ζωντανές εκκινήσεις και νευρικές αντιδράσεις.

Το **πορτοκαλί** είναι ένα θερμό, ζωντανό και φιλικό χρώμα. Θυμίζει τη φλόγα, τον ήλιο, το φως και τη θερμότητα. Μαζί με το κίτρινο, το πορτοκαλί αντιπροσωπεύει το πνευματικό φως και τη ιερότητα.

Το **κίτρινο** είναι το πιο φωτεινό από τα έξι βασικά χρώματα του χρωματικού κύκλου, γνωστό για τη λαμπρότητά του και την ικανότητά του να αντανακλά το φως³¹. Εκφράζει απεριόριστη ανάπτυξη, χαλάρωση, αίσθηση ελευθερίας και προωθεί την κοινωνικότητα. Θυμίζει τη ζεστασιά και τη λάμψη του ήλιου, καθώς και την πνευματική φώτιση. Το κίτρινο συμβολίζει τόσο τον υλικό όσο και τον πνευματικό πλούτο, καθώς και την εξουσία. Στη ζωγραφική, η χρήση του κίτρινου υποδηλώνει ότι ο καλλιτέχνης είναι δυναμικός, φιλόδοξος και ενεργητικός.

Το **καφέ**, ένα χρώμα που αντικατοπτρίζει την έννοια της γης, φέρει συναισθηματική βάρους σύμφωνα με τη S. Glapin, η οποία το συνδέει με την αίσθηση της ενοχής³². Από την άλλη πλευρά, ο Widlocher πιστεύει ότι εκφράζει την τάση να καταστρέψουμε την καθαρότητα μιας επιφάνειας³³. Παρατηρείται επίσης ότι παιδιά συχνά χρησιμοποιούν το καφέ όταν θέλουν να απεικονίσουν κάτι που θεωρούν άσχημο ή ανάρμοστο, όπως για παράδειγμα την περίπτωση που ζωγραφίζουν έναν μικρότερο αδελφό που ζηλεύουν.

Το **μπλε** είναι το χρώμα που εκφράζει τη δροσιά και την ηρεμία, συχνά συνδεδεμένο με την εικόνα του ουρανού και της θάλασσας. Είναι το απολύτως ψυχρό χρώμα και δημιουργεί την ψευδαίσθηση ότι απομακρύνεται από εμάς. Ενισχύει την αίσθηση της φρεσκάδας και χαρίζει μια αίσθηση ανάπαυσης, μειώνοντας τη σφυγμορυθμία και τη συχνότητα της αναπνοής, προάγοντας έτσι την ηρεμία.

Το **βαθύ μπλε**, ειδικότερα, έχει έναν κατευναστικό αντίκτυπο στο νευρικό μας σύστημα, προκαλώντας μια ισχυρή αίσθηση χαλάρωσης.

Το **γαλάζιο** χρησιμοποιείται συχνά στα αγορίστικα ρούχα, καθιερώνοντας ένα κοινωνικό στερεότυπο που επηρεάζει τις προτιμήσεις των αγοριών, ενώ παιδιά που το επιλέγουν τείνουν να δείχνουν προηγμένες λογικές ικανότητες και σταθερές συναισθηματικές αντιδράσεις.

Το **πράσινο**, σε διάφορες αποχρώσεις του, παρέχει μια ξεχωριστή κατευναστική δράση στο νευρικό σύστημα, όπως έχει αποδειχθεί από την επιστήμη μετρώντας την πίεση του αίματος. Χρησιμοποιείται σε χειρουργικά ενδύματα, σε τραπέζια μπιλιάρδου, θρανία σχολείων

³¹ Portal F., "Des Couleurs Symboliques", ed de la Maisnie, La Roche - Sur - Yon, 1975, σσ. 63-87

³² Glapin S. 1971, στο βιβλίο του Τρουλη Γ., «Η αισθητική Αγωγή του Παιδιού στο Νηπιαγωγείο και στο Δημοτικό Σχολείο, Δίπτυχο, Αθήνα 1986, σ. 96.

³³ Βλ. επίσης Widlocher D., "L' Interpretation des Dessins d' Enfants", Pierre Mardaga, Bruxelles 1984, σ. 114.

και σε διάφορες δομές νοσοκομειακών χώρων³⁴, ενώ κλινικές για χρόνια νοσήματα επιλέγουν συχνά να χτίζονται σε περιοχές με πλούσια πράσινη βλάστηση. Αντιπροσωπεύει την ανανέωση, την ελπίδα και την αναγέννηση της φύσης και του ανθρώπου, φέρνοντας τη χαρά και τη νεανική αισιοδοξία. Ψυχολογικά, συμβολίζει τη βούληση και την επιμονή, ενώ το **πράσινο-μπλε** συχνά εκφράζει σταθερότητα και αντοχή στις αλλαγές, δείχνοντας συνέπεια και αυτογνωσία. Το πράσινο θεωρείται ένα χρώμα που εκφράζει παθητικότητα, καθώς εμφανίζει ένα άτομο ικανοποιημένο με τον εαυτό του και κλειστό σε εξωτερικές επιρροές.

Το **μοβ** αποτελεί το πιο σκοτεινό χρώμα στον χρωματικό κύκλο και είναι αποτέλεσμα της σύνθεσης του κόκκινου και του μπλε. Αυτή η συνδυασμός του δίνει τη δυνατότητα να συνδυάζει χαρακτηριστικά και από τα δύο αυτά χρώματα, παρόλο που διατηρεί τη δική του μοναδικότητα. Το μοβ μπορεί να είναι ψυχρό όταν είναι αμιγές, αλλά συχνά περιέχει ικανοποιητικές ποσότητες κόκκινου. Αυτό το χρώμα συχνά συμβολίζει το πένθος αλλά και την αναγέννηση, κουβαλώντας μαζί του μια βαθιά³⁵ αιωνιότητα.³⁶

Το **ροζ**, αποτέλεσμα της ανάμιξης κόκκινου και άσπρου, παίρνει την ένταση και τη ζεστασιά του κόκκινου αλλά μετριάζεται από την αθωότητα και την καθαρότητα του λευκού. Συνδέεται συχνά με την νεότητα, την τρυφερότητα και την γυναικεία ευαισθησία. Στη σύγχρονη δυτική κουλτούρα, το ροζ έχει καθιερωθεί ως συμβολικό χρώμα για τα κορίτσια, κάτι που απηχεί μια κοινωνική συμφωνία περισσότερο παρά μια εγγενή προτίμηση. Αυτό μπορεί να επηρεάσει τις προτιμήσεις των κοριτσιών από μικρή ηλικία, καθώς ταυτίζονται με τα χρώματα και τα μοτίβα που συνήθως τους προσφέρονται.

Το **μαύρο** είναι πράγματι ένα ιδιαίτερο χρώμα, με έντονες συμβολισμούς και διαφορετική αντιμετώπιση σε πολιτισμούς και κοινωνικά πλαίσια. Συχνά συνδέεται με την απουσία φωτός, τη θλίψη, την παραίτηση ή ακόμα και την αντίσταση. Ωστόσο, το μαύρο έχει και έναν διακριτικό ρόλο στη μόδα και τον σχεδιασμό, όπου θεωρείται κομψό, διαχρονικό και σοβαρό. Όταν κάποιος επιλέγει το μαύρο ως το αγαπημένο του χρώμα, αυτό μπορεί να εκφράζει μια επιθυμία για ισχύ, ελεγχόμενη σοβαρότητα ή την ανάγκη για προστασία από εξωτερικά στοιχεία.

³⁴ Ο λόγος που επιλέχτηκε το πράσινο χρώμα για τα χειρουργεία είναι το γεγονός ότι το πράσινο χρώμα αποτελεί το αντίθετο χρώμα του κόκκινου που είναι το χρώμα του αίματος

³⁵ Κακίση - Παναγοπούλου Λ., ο.π., σ. 138, βλ. επίσης και Portal F., ο.π., σ. 233.

³⁶ Κατά την Φ. ντε Μερντιέ, το μοβ αποκαλύπτει αντιθέσεις και εντάσεις, ενώ κατ' άλλους συναισθηματικές διαταραχές αλλά και δημιουργικότητα. Μερντιέ Φ. Ντε, "Το παιδικό Σχέδιο", μυτερή. Δ. Ψυχογιος, Υποδομή, Αθήνα 1981, σ. 95.

Επιπλέον, ορισμένες φορές, η επιλογή του μαύρου μπορεί να είναι και μια μορφή αυτοέκφρασης ή αντίστασης σε κοινωνικά πρότυπα και πεποιθήσεις, ιδιαίτερα μεταξύ των νέων. Σε περιπτώσεις παιδιών και εφήβων που προτιμούν το μαύρο, αυτό μπορεί να αποτελεί ένδειξη της ανάγκης τους να ξεχωρίσουν, να αναζητήσουν ανεξαρτησία ή να διαχειριστούν συναισθηματικά φορτία. Αυτή η επιλογή δεν είναι απαραίτητα αρνητική αλλά μπορεί να αντανακλά μια βαθύτερη, προσωπική διεργασία ή ακόμη και μια εσωτερική εξέλιξη.

Το **άσπρο**, παρότι δεν ανήκει στη διάταξη του φάσματος, αποτελεί το σύμβολο της απόλυτης αλήθειας, του απόλυτου όντος και του φωτός. Στην Παλαιά Διαθήκη, τα άσπρα ρούχα συμβολίζουν την αναγέννηση των ψυχών και την οικειότητα, ενώ στην κοσμική γλώσσα αντιπροσωπεύει την αγνότητα, την ειλικρίνεια και την απλότητα³⁷. Συχνά χρησιμοποιείται από άτομα με απότομες αντιδράσεις και τάσεις φυγής, ενώ στα παιδικά έργα αντικατοπτρίζει την εικαστική ωρίμανση του παιδιού κυρίως όταν αφήνουν αζωγράφιστο χαρτί.

5.3 Τόνος χρωμάτων

Ο τόνος σε ένα χρώμα δείχνει πώς αυτό αλληλεπιδρά με το φως, εκφράζοντας την ελαφρότητα ή την σκουρότητά του. Η αλλαγή του φωτισμού πάνω σε ένα χρωματισμένο αντικείμενο, όπως ένα κόκκινο πανί, μπορεί να μεταβάλλει την εμφάνιση του χρώματος. Όταν αυτό το πανί φωτίζεται διαφορετικά, το κόκκινο δεν φαίνεται ίδιο, αλλά μεταβάλλεται σε τόνο. Στην ζωγραφική, η χρήση τόνων με μεγάλες αντιθέσεις δημιουργεί έντονες και δυναμικές συνθέσεις, ενώ οι πιο κοντινοί τόνοι ενισχύουν την αίσθηση αρμονίας και ηρεμίας. Η δεξιότητα στη διαχείριση των τόνων είναι κρίσιμη για την αποδοτική χρωματική απόδοση σε ένα έργο τέχνης.

³⁷ Κακίση - Παναγοπούλου Λ., ο.π., σ. 141 και Portal F., ο.π., σσ. 33-49

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6. Γραμμές

6.1 Ίχνος και είδη γραμμών

Μια γραμμή είναι ένα ορατό ίχνος που δημιουργείται από ένα καλλιτεχνικό εργαλείο, όπως μια κιμωλία, το οποίο κινείται πάνω σε μια επιφάνεια, όπως το χαρτί. Είναι η συνέχεια μιας τελείας και συνήθως δείχνει κατεύθυνση, κίνηση, ρυθμό ή σχήμα. Δεν υφίσταται στη φύση, αλλά παράγεται από καλλιτέχνες. Η γραμμή βοηθά τον καλλιτέχνη να καθορίσει σχήματα και περιγράμματα ή να αναπαραστήσει ακμές. Χρησιμοποιείται για τη δημιουργία γραμμάτων, λέξεων, αριθμών, συμβόλων και σχημάτων. Οι γραμμές μπορούν να χρησιμοποιηθούν με ποικίλους τρόπους και διαθέτουν διαφορετικές διαστάσεις όπως μέγεθος, κατεύθυνση, μήκος, πλάτος και βάρος. Κάθε γραμμή έχει τη δική της προσωπικότητα. Μπορούν να είναι μακριές ή κοντές, ψηλές ή χαμηλές, παχιές, βαριές ή λεπτές και ελαφριές.

Οι γραμμές μπορούν να είναι μεγάλες ή μικρές, οριζόντιες, κάθετες ή διαγώνιες. Οι κάθετες γραμμές υποδηλώνουν σταθερότητα και δύναμη, όπως ένας φάρος στη μέση της θάλασσας. Μπορούν να πηγαίνουν πάνω ή κάτω, προς τα εμπρός ή προς τα πίσω, προς τα δεξιά ή προς τα αριστερά. Μπορούν να συνεχίζονται διακεκομμένα, να είναι ανοιχτές ή κλειστές, με προεξοχές ή ευθείες, με συγκεκριμένη μορφή ή ακανόνιστες. Μπορούν να είναι ευθείες, καμπύλες ή ζιγκ-ζαγκ. Οι γραμμές μπορεί να είναι ελεγχόμενες ή αυθόρμητες, σκούρες ή ανοιχτές, παράλληλες ή κάθετες, τεμνόμενες ή διασταυρωμένες, γρήγορες ή αργές, απλές ή περίπλοκες, μυτερές ή απαλές.

6.2 Ερμηνεία κατευθύνσεων των γραμμών

Η μεγάλη πλειοψηφία αντιλαμβάνεται τις καμπύλες γραμμές ως οργανικές και απαλές, ενώ οι ευθείες εμφανίζονται ως προκλητικές και μηχανικές. Τα στριφογυριστά σχήματα και οι καμπύλες σε μορφή S δημιουργούν μια αίσθηση δυναμισμού και δράσης, ειδικά όταν είναι πυκνές. Οι παχιές γραμμές εμπνέουν ισχύ και επιβολή, ενώ οι λεπτές αφήνουν μια εντύπωση ευαισθησίας ή λεπτότητας. Οι κατακόρυφες γραμμές μεταφέρουν μια αίσθηση δύναμης προς τα πάνω, ενώ οι διαγώνιες δημιουργούν ένταση. Οι οριζόντιες αναπαριστούν ηρεμία και ανάπαυση. Κάθε τύπος γραμμής μπορεί να μεταδώσει συγκεκριμένα μηνύματα ή συναισθήματα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7. Σχήματα

7.1 Είδη σχημάτων

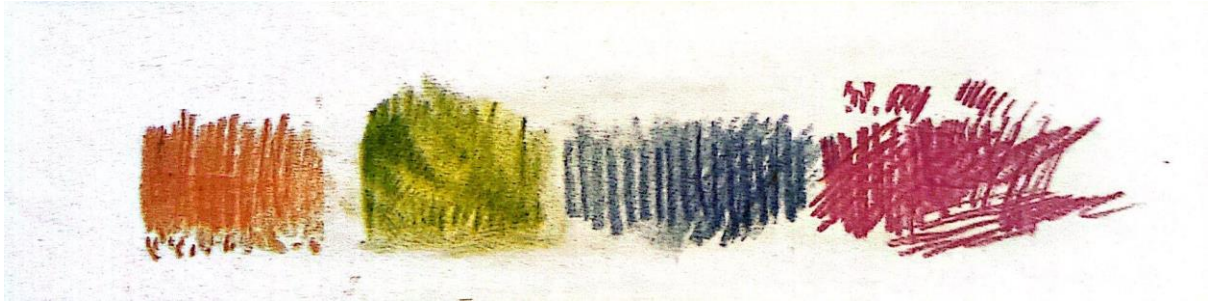
Τα σχήματα είναι ζωτικής σημασίας για την κριτική αξιολόγηση της διαδιάστατης τέχνης και αναπαριστούν τις περιγραμμές ή τα όρια ενός αντικειμένου, ορίζονται είτε μέσω γραμμών είτε μέσω διαφορών στο χρώμα ή την υφή που τα περιβάλλει. Τα σχήματα δημιουργούν τον "θετικό χώρο" σε ένα έργο τέχνης και ενώνονται για να σχηματίσουν μορφές και στοιχεία. Έχουν ποικίλα χαρακτηριστικά, από απλά έως σύνθετα, από γεωμετρικά (όπως κύκλοι, τετράγωνα ή τρίγωνα) έως ανόργανα σχήματα. Τα σχήματα μπορούν επίσης να είναι ενεργητικά ή παθητικά, βαριά ή ελαφριά, διάφανα ή αδιάφανα, σκληρά ή μαλακά, και μπορεί να εκφράζουν συμμετρία ή ασυμμετρία, ακρίβεια ή αβεβαιότητα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8. Ζωγραφικά υλικά και εργαλεία

Υλικά: 1. Μαρκαδόρος: Ο μαρκαδόρος είναι ένα ασφαλές και εύχρηστο εικαστικό υλικό για τα παιδιά, κατάλληλο τόσο για το σπίτι όσο και για τη σχολική τάξη. Είναι εύκολα ελεγχόμενο από τους ενήλικες και δεν απαιτεί ιδιαίτερες δεξιότητες από το παιδί. Συνήθως, αποτελεί το πρώτο υλικό που χρησιμοποιούν τα παιδιά στη ζωγραφική, λόγω του έντονου χρώματος που αφήνει. Τα παιδιά ανακαλύπτουν ότι με τον μαρκαδόρο μπορούν να δημιουργήσουν γραμμές και σχέδια, πειραματιζόμενα με τις κινήσεις του χεριού, τον τρόπο που τον κρατούν και την πίεση που ασκούν. Ωστόσο, οι δυνατότητες του μαρκαδόρου είναι περιορισμένες, καθώς το αποτύπωμα του είναι σταθερό και δεν αναμειγνύεται με άλλα χρώματα.

2. Ξυλομπογιά: Η ξυλομπογιά μοιράζεται αρκετά κοινά χαρακτηριστικά με τον μαρκαδόρο. Είναι ένα εύκολο υλικό για τα παιδιά και απαιτεί ελάχιστες κινητικές δεξιότητες. Σε αντίθεση με τον μαρκαδόρο, το αποτύπωμα της ξυλομπογιάς είναι πιο αδύναμο, επιτρέποντας στα παιδιά να πειραματιστούν με την έντασή του αλλάζοντας τον τρόπο που την κρατούν και την πίεση που ασκούν. Παρόλα αυτά, το αποτύπωμα παραμένει λεπτό και μονοδιάστατο, παρά την όποια αλλαγή στον χειρισμό.

3. Μολύβι ακουαρέλας: Το μολύβι ακουαρέλας μοιάζει πολύ με την απλή ξυλομπογιά, αλλά προσφέρει περισσότερες δυνατότητες έκφρασης. Αρχικά, το αποτύπωμά του μοιάζει με αυτό της ξυλομπογιάς, αλλά με τη χρήση νερού και ενός πινέλου, το σχέδιο μπορεί να αλλάξει εντελώς. Είναι ένας καλός τρόπος για τα παιδιά να εξοικειωθούν με το πινέλο και το νερό, πριν χρησιμοποιήσουν άλλες τεχνικές, όπως την τέμπερα και τα υδατοχρώματα. Επίσης, το μολύβι ακουαρέλας μπορεί να αναμειχθεί με άλλα χρώματα, δίνοντας τη δυνατότητα στα παιδιά να δημιουργήσουν νέες αποχρώσεις.

4. Κεροπαστέλ-Λαδοπαστέλ: Τα κεροπαστέλ και λαδοπαστέλ είναι δημοφιλή υλικά, εύκολα στη χρήση και διαθέσιμα στο σπίτι και στο σχολείο. Επιτρέπουν στα παιδιά να πειραματιστούν με διάφορες τεχνικές, αλλά δεν επιτρέπουν χρωματικές προσμίξεις και αφήνουν έντονο αποτύπωμα που δεν αλλάζει.

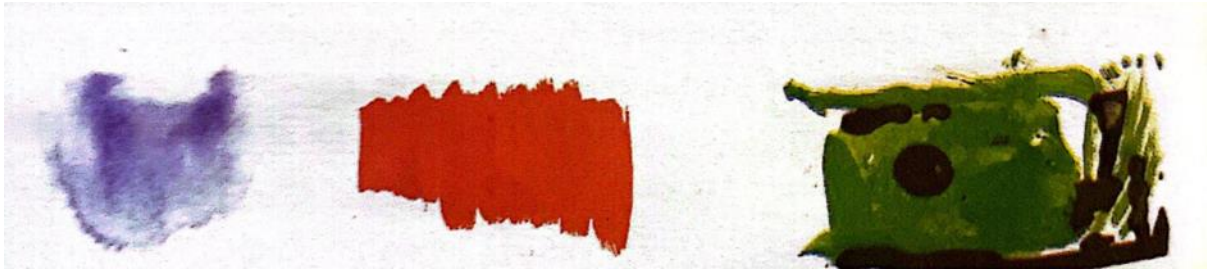

5. Δακτυλομπογιές: Οι δακτυλομπογιές δεν είναι πάντα δημοφιλείς στους γονείς και εκπαιδευτικούς λόγω της ακατάστατης φύσης τους, αλλά είναι απελευθερωτικές και διεγείρουν το ενδιαφέρον των παιδιών. Επιτρέπουν στα παιδιά να πειραματιστούν και να δημιουργήσουν χρησιμοποιώντας τα δάχτυλά τους αντί για τρίτα εργαλεία. Έχουν πολλές δυνατότητες ανάμειξης χρωμάτων και συνδυάζονται εύκολα με το παιχνίδι.

6. Υδατοχρώματα-Τέμπερα : Αυτά τα υλικά είναι πολύ ενδιαφέροντα και απελευθερωτικά, τόσο για τα παιδιά όσο και για τους ενήλικες. Μπορούν να βρεθούν σε διάφορες μορφές, όπως έτοιμες χρωματικές παλέτες, σωληνάρια ή μπουκάλια³⁸.

³⁸ Ταμουτσέλης Νικόλαος (2017). Το Εικαστικό Εργαστήριο στο Σχολικό Περιβάλλον, Εκδ Αφοι Αριστείδου Φλωρινιώτικες Εκδόσεις, Φλώρινα, σελ 64.

Εργαλεία: 1. Πινέλο: Το πινέλο είναι ένα βασικό εργαλείο, ιδιαίτερα για τη χρήση της τέμπερας. Το ίχνος που αφήνει στην επιφάνεια εξαρτάται από το μέγεθος³⁹ και το είδος του πινέλου. Υπάρχουν μεγάλα πινέλα για μεγάλες επιφάνειες και μικρά για λεπτομέρειες, καθώς και πλακέ ή στρογγυλά πινέλα με διάφορες ποιότητες τριχών. Τα πινέλα με μαλακή τρίχα απορροφούν πολύ νερό, κάνοντας το χρώμα πιο αραιό, αλλά είναι δύσκολο να ελεγχθούν από παιδιά χωρίς εμπειρία, με αποτέλεσμα να παραμορφώνεται η πινελιά τους. Αντίθετα, τα πινέλα με σκληρή τρίχα μεταφέρουν περισσότερο χρώμα και αφήνουν πιο έντονο και σταθερό ίχνος, αλλά μπορεί να χαράξουν το χρώμα αν ασκηθεί υπερβολική πίεση.

³⁹ Ταμουτσέλης Νικόλαος (2017). Το Εικαστικό Εργαστήριο στο Σχολικό Περιβάλλον, Εκδ Αφοι Αριστείδου Φλωρινιώτικες Εκδόσεις, Φλώρινα, σελ 78

2. Παλέτα: Πολλοί παραβλέπουν τη σημασία της παλέτας, ειδικά όταν χρησιμοποιείται τέμπερα από μπουκάλι ή σωληνάριο. Οι παλέτες με πολλές θήκες βοηθούν να διατηρούνται τα χρώματα ξεχωριστά και αναλλοίωτα, αποφεύγοντας λάθη στον χειρισμό τους από τα παιδιά.

3. Καβαλέτο-Τρίποδο: Τα καβαλέτα, είτε επιδαπέδια, είτε επιτραπέζια, προσφέρουν μια διαφορετική εμπειρία στη ζωγραφική, επιτρέποντας στο παιδί να αλλάξει την οπτική γωνία του έργου του και να δοκιμάσει διαφορετικές τεχνικές.

4. Μπλοκ - Τετράδια Ζωγραφικής: Υπάρχει μεγάλη ποικιλία σε τύπους και ποιότητες χαρτιού. Τα μπλοκ με χοντρά φύλλα, γνωστά ως μπλοκ ακουαρέλας, είναι ιδανικά για υλικά που χρειάζονται νερό ή άλλους διαλύτες, ενώ τα λεπτότερα φύλλα στα μπλοκ σχεδίου είναι κατάλληλα για μαρκαδόρους, ξυλομπογιές, παστέλ και άλλα υλικά.

5. Χάρακες-Εμπεριχάρακες: Οι χάρακες είναι χρήσιμοι για τη δημιουργία γραμμών και σχημάτων. Οι εμπεριχάρακες (στένσιλ) επιτρέπουν στα παιδιά να κατευθύνουν το υλικό μέσα από εγχοπές για να δημιουργήσουν σύμβολα ή σχέδια.

6. Καλύμματα και Ποδιές: Πολλοί γονείς και εκπαιδευτικοί αποφεύγουν ορισμένα υλικά λόγω της ακαταστασίας που προκαλούν. Καλύπτοντας την επιφάνεια εργασίας και το ίδιο το παιδί, μπορεί να αποφεύγεται αυτή η ακαταστασία, δίνοντας στα παιδιά τη δυνατότητα να εκφραστούν ελεύθερα.

ΜΕΡΟΣ 2^ο – Η ΕΡΕΥΝΑ

1.Ερευνητική προσέγγιση

1.1 Διεξαγωγή έρευνας

Η έρευνα διεξήχθη τον Μάιο του 2024 σε ένα μικρό νηπιαγωγείο, ενός μόνο τμήματος, το οποίο αποτελούνταν από δεκαοκτώ παιδιά νηπιακής και προνηπιακής ηλικίας. Η επιλογή του συγκεκριμένου νηπιαγωγείου έγινε λόγω της πρακτικής άσκησης που πραγματοποίησα εκεί. Θεώρησα πως θα ήταν προνόμιό μου επειδή είχα ήδη γνωρίσει και συνεργαστεί με αυτά τα παιδιά ήδη πριν την έρευνα. Επιπροσθέτως είχα την ευκαιρία να δω κατά πόσο το περιβάλλον της τάξης ήταν επαρκές για τη διδασκαλία της εικαστικής τέχνης. Για την ίδια την έρευνα χρησιμοποιήθηκαν υλικά που έφερε ο επόπτης μου Νίκος Ταμουτσέλης καθώς συμμετείχε και αυτός μαζί μου στην έρευνα. Δόθηκαν κατά σειρά προτεραιότητας ένα - ένα ξεκινώντας από τα υδατοχρώματα -νερομπογιές με την χρήση πινέλου, και στην συνέχεια στην δεύτερη φάση τα ξηροπαστέλ και τέλος οι χρωματιστοί μαρκαδόροι. Επιδιώκουμε να καταγράψουμε τα διαφορετικά αναπτυξιακά στάδια σε αυτήν την διδακτική διαδικασία, ώστε να αναλύσουμε το κάθε υλικό ξεχωριστά ως το προς το ίχνος που αφήνει και να δούμε την καλλιτεχνική ανάπτυξη του κάθε παιδιού (Ψυχική Εικόνα – Διαφορετικό λεξιλόγιο του κάθε υλικού με βάση την χρήση του) σε διαφορετικά υλικά και κατά πόσο είναι εξοικειωμένα με το καθένα.

1.2 Μεθοδολογία έρευνας

Στην αρχή παρουσιάστηκε τα παιδιά για να γνωρίσουν και τον κύριο Ταμουτσέλη καθώς εμένα με γνώριζαν από πριν και εξηγήσαμε τι θα ακολουθήσει. Οργανώσαμε τα παιδιά στα τραπέζια της τάξης. Ανακοινώσαμε το θέμα μας, το οποίο ήταν η Άνοιξη και θα έπρεπε να σχεδιάσουν λουλούδια με μολυβί και στην συνέχεια να τα χρωματίσουν. Αφού έγιναν κατανοητές οι πληροφορίες μοιράστηκαν σε όλα φύλλα από μπλοκ ακουαρέλας καθώς θα δούλευαν και με νερομπογιές στο σχέδιο τους. Στην αρχή δόθηκαν μολύβια για τον σχεδιασμό του έργου τους. Αφού ολοκληρώθηκε το πρώτο μέρος της σχεδιαστικής μορφής των αντικειμένων περάσαμε στην φάση χρωματισμού των σχημάτων με τα υδατοχρώματα - νερομπογιές. Μοιράσαμε σε όλα τα παιδιά πινέλα και το δικό τους ποτηράκι – δοχείο με το διαλυτικό μέσο το νερό. Έπειτα δώσαμε νερομπογιές αρκετές ώστε να μοιράζονται τα χρώματα μεταξύ τους και χαρτί κουζίνας για να σκουπίζουν τα πινέλα τους όταν χρειαζόταν.

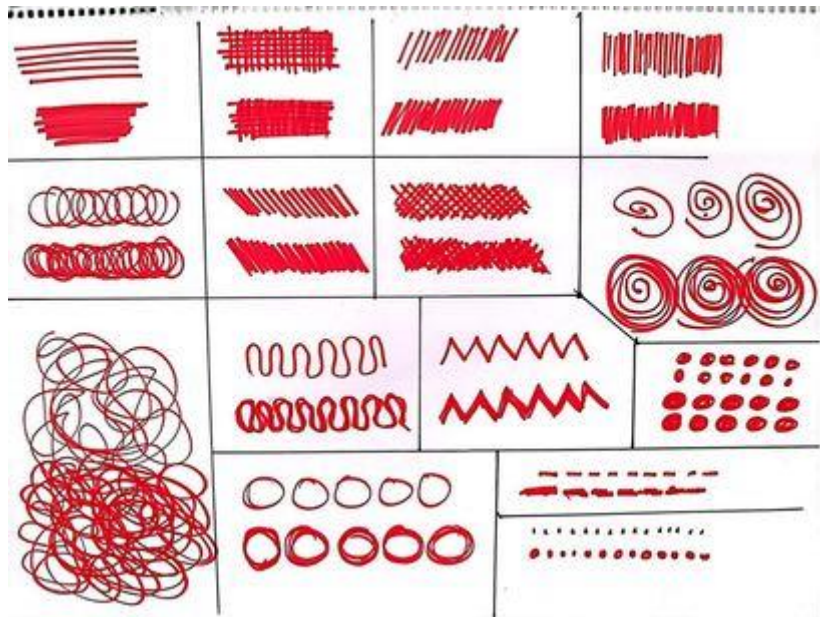
Στο τρίτο μέρος αυτής της οργανωμένης εκπαιδευτικής διαδικασίας ο σχεδιασμός προέβλεπε την χρήση των υλικών με ξηροπαστέλ και τέλος οι μαρκαδόροι. Τα έργα είναι ανώνυμα και

δεν έχουν πάνω τα ονόματα των παιδιών. Οι οδηγίες που δόθηκαν στα παιδιά ήταν απλές. Είχαν τη δυνατότητα να ζωγραφίσουν ένα θέμα με αντικείμενο την άνοιξη, λουλούδια σε διαφορετικά σχήματα και χρώματα. Με λίγα λόγια, η επιλογή του θέματος έγινε διότι ήταν εποχή της άνοιξης και τα παιδιά είχαν πιο φρέσκες εικόνες, καθώς μόλις είχε τελειώσει και η πρακτική μου κατά την οποία ασχοληθήκαμε με αυτά. Ένας ακόμα λόγος ήταν για να χρησιμοποιήσουν περισσότερο χρώμα καθώς τα λουλούδια έχουν και προσφέρονται για να αποτυπωθούν οι πλούσιες αποχρώσεις των μορφών τους με έντονα χρώματα. Όλα τα παιδιά ανταποκρίθηκαν στις οδηγίες εκτός από ένα που την ακολούθησε μερικώς.

1.3 Δείγμα

Το δείγμα αποτελείται από 12 παιδιά, αγόρια και κορίτσια, καθώς τα υπόλοιπα απουσίαζαν. Από αυτά, τα 7 ήταν προ νήπια και τα 5 νήπια. Στο σύνολο της τάξης υπήρχαν ορισμένα παιδιά με προβλήματα συμπεριφοράς, και το ένα με μαθησιακά διαγνωσμένα ιατρικά προβλήματα (Αυτισμό). Κατά τη διάρκεια της έρευνας φάνηκε τα παιδιά να ανταποκρίνονται στις οδηγίες. Από τα υλικά που δόθηκαν μόνο τους μαρκαδόρους χρησιμοποιούσαν συχνά, αλλά έδειξαν τον ενθουσιασμό τους από την πρώτη στιγμή για τα υπόλοιπα υλικά που εντάχθηκαν στο πλαίσιο της έρευνας και ανυπομονούσαν να τα χρησιμοποιήσουν. Φάνηκε πως τους έλειπε η επιλογή διαφορετικών υλικών. Μου ζήτησαν επίσης αν μπορούν να εντάξουν στο σχέδιο τους και πλαστελίνες και να τις κολλήσουν με κόλλα. Δεν το επέτρεψα διότι δεν αφορούσε την έρευνα μας όμως καταλαβαίνουμε πως τα παιδιά θέλουν την ποικιλία των διάφορων υλικών για να δημιουργήσουν το έργο τους. Κατά την διάρκεια παρακολουθούσαν συζητήσεις μεταξύ των παιδιών και τους τρόπους όπου τα παιδιά χρησιμοποιούσαν το κάθε υλικό.

1.4 Ανάλυση ζωγραφιών

Πίνακας Α. Στοιχεία - σύμβολα γραφικής ιχνογραφίας με μαρκαδόρο

Στον παραπάνω πίνακα υπάρχουν στοιχεία – σύμβολα ιχνογραφίας με μαρκαδόρο με δυο κλίμακες, λεπτές και χοντρές.

Ξεκινώντας από την πάνω σειρά των πλαισίων

- A1 Ευθεία γραμμή
- A2 Σταυροειδής γραμμή
- A3 Πλάγια δεξιά γραμμή
- A4 Κάθετη γραμμή

Στην δεύτερη σειρά

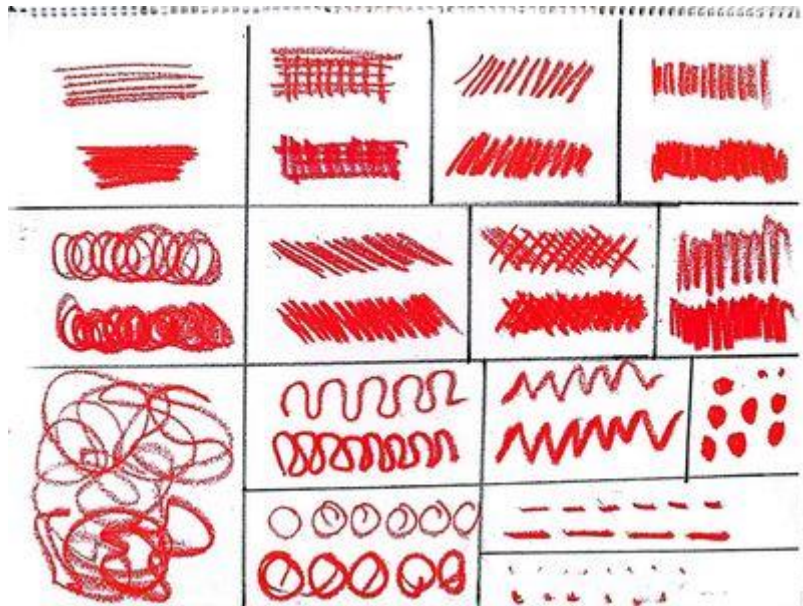
- A5 Περιστροφική γραμμή
- A6 Πλάγια αριστερή γραμμή
- A7 Χιαστή γραμμή
- A8 Σπειροειδές γραμμή

Στην τρίτη σειρά

- A9 Μουτζουρογραφία
- A10 Κυματοειδής γραμμή
- A11 Ζικ Ζακ
- A12 Κουκίδα

Στην τέταρτη σειρά

- A13 Κυκλική γραμμή
- A14 Διακεκομμένη ευθεία γραμμή
- A16 Τελείες

Πίνακας Β. Στοιχεία – σύμβολα της γραφικής ιχνογραφίας με κεροπαστέλ

Στον παραπάνω πίνακα υπάρχουν στοιχεία – σύμβολα ιχνογραφίας με κεροπαστέλ με δυο κλίμακες, λεπτές και χοντρές.

Ξεκινώντας από την πάνω σειρά των πλαισίων

- B1 Ευθεία γραμμή
- B2 Σταυροειδής γραμμή
- B3 Πλάγια δεξιά γραμμή
- B4 Κάθετη γραμμή

Στην δεύτερη σειρά

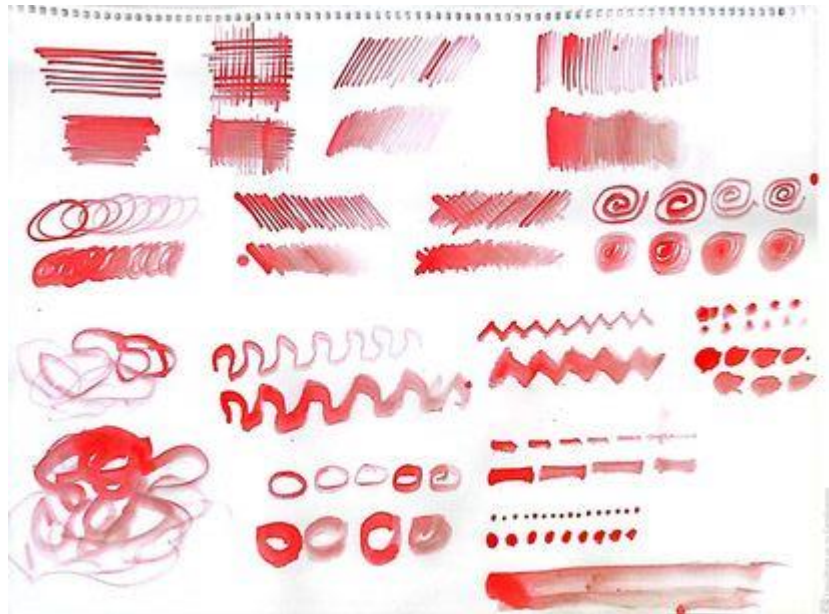
- B5 Περιστροφική γραμμή
- B6 Πλάγια αριστερή γραμμή
- B7 Χιαστή γραμμή
- B8 Σπειροειδής γραμμή

Στην τρίτη σειρά

- B9 Μουτζουρογραφία
- B10 Κυματοειδής γραμμή
- B11 Ζικ Ζακ
- B12 Κουκίδα

Στην τέταρτη σειρά

- B13 Κυκλική γραμμή
- B14 Διακεκομμένη ευθεία γραμμή
- B16 Τελείες

Πίνακας Γ. Στοιχεία – σύμβολα της γραφικής ιχνογραφίας με υδατοχρώματα

Στον παραπάνω πίνακα υπάρχουν στοιχεία – σύμβολα ιχνογραφίας με υδατοχρώματα με δυο κλίμακες, λεπτές και χοντρές.

Ξεκινώντας από την πάνω σειρά των πλαισίων

- Γ1 Ευθεία γραμμή
- Γ2 Σταυροειδής γραμμή
- Γ3 Πλάγια δεξιά γραμμή
- Γ4 Κάθετη γραμμή

Στην δεύτερη σειρά

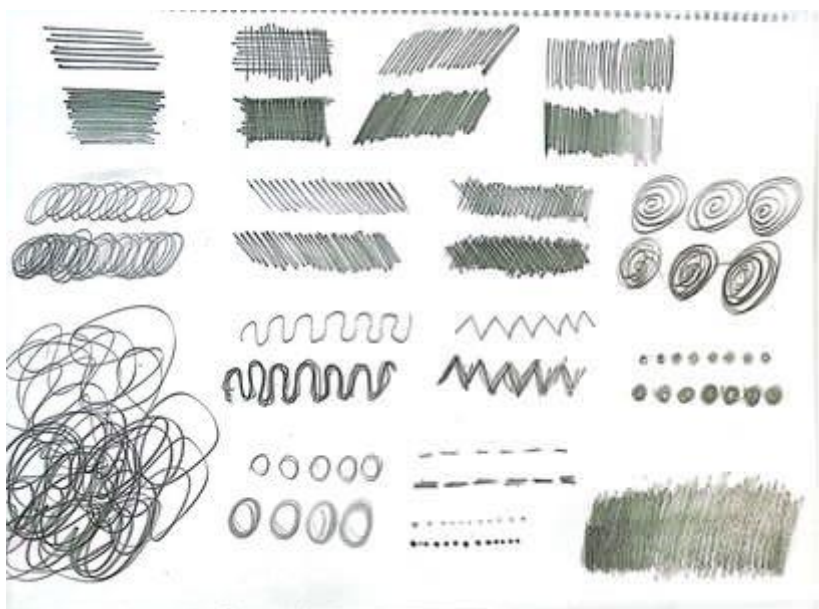
- Γ5 Περιστροφική γραμμή
- Γ6 Πλάγια αριστερή γραμμή
- Γ7 Χιαστή γραμμή
- Γ8 Σπειροειδής γραμμή

Στην τρίτη σειρά

- Γ9 Μουτζουρογραφία
- Γ10 Κυματοειδής γραμμή
- Γ11 Ζικ Ζακ
- Γ12 Κουκίδα

Στην τέταρτη σειρά

- Γ13 Κυκλική γραμμή
- Γ14 Διακεκομμένη ευθεία γραμμή
- Γ15 Τελείες
- Γ16 Χρωματική απόχρωση

Πίνακας Δ. Στοιχεία – σύμβολα της γραφικής ιχνογραφίας με μολύβι

Στον παραπάνω πίνακα υπάρχουν στοιχεία – σύμβολα ιχνογραφίας με μολύβι με δυο κλίμακες, λεπτές και χοντρές.

Ξεκινώντας από την πάνω σειρά των πλαισίων

- Δ1 Ευθεία γραμμή
- Δ2 Σταυροειδής γραμμή
- Δ3 Πλάγια δεξιά γραμμή
- Δ4 Κάθετη γραμμή

Στην δεύτερη σειρά

- Δ5 Περιστροφική γραμμή
- Δ6 Πλάγια αριστερή γραμμή
- Δ7 Χιαστή γραμμή
- Δ8 Σπειροειδής γραμμή

Στην τρίτη σειρά

- Δ9 Μουτζουρογραφία
- Δ10 Κυματοειδής γραμμή
- Δ11 Ζικ Ζακ
- Δ12 Κουκίδα

Στην τέταρτη σειρά

- Δ13 Κυκλική γραμμή
- Δ14 Διακεκομμένη ευθεία γραμμή
- Δ15 Τελείες

Όλα τα παραπάνω στοιχεία – σύμβολα της γραφικής ιχνογραφίας στους παραπάνω πίνακες αποτελούν τα σημεία μιας αρχής γραφικών παραστάσεων και σχεδίων. Γραφικές αναπαραστάσεις οι οποίες ως κώδικες γραφής ανάλογα το υλικό μέσο που προσφέρουμε για τις καλλιτεχνικές δραστηριότητες (πινέλο, μαρκαδόρος, κεροπαστέλ, μολύβι) έχουν την δυνατότητα να αφήνουν διαφορετικό ίχνος πάνω στην ζωγραφική επιφάνεια των νηπίων.

Αυτή η πολλαπλή επιλογή που έχουν οι ομάδες των νηπίων στην παλέτα τους, είναι δυνατόν να επεκτείνει σε μεγάλο βαθμό τον τρόπο με τον οποίο αποδίδουν, καταγράφουν και αποτυπώνουν τα στοιχεία – σύμβολα γραφής των εκφράσεων και των συναισθημάτων επάνω στο χαρτί. Όσο περισσότερες επιλογές έχουν στα προσφερόμενα υλικά στο χώρο του

νηπιαγωγείου για να εκφράσουν τις ιδέες τους ως αναπαραστάσεις – εικόνες, τόσο αυξάνεται και ο πλούτος των αποτυπώσεων των στοιχείων της προσωπικής γραμμικής ιχνογραφίας και κατά επέκταση αυτήν του λεξιλογίου των σχημάτων και των επαναλαμβανόμενων κινήσεων.

Σε αυτήν την διαδικασία επιλογής των διαφορετικών υλικών σε ένα ζωγραφικό έργο, αυτό που προκύπτει είναι το γεγονός ότι οι εκφραστικές ποιότητες αναβαθμίζονται, ο ζωγραφικός τους λόγος και οι γραμμικές αποτυπώσεις είναι πιο πλούσιες από ποτέ, σε σχέση με μια ανάλογη ζωγραφική αναπαράσταση μόνο με την χρήση ενός υλικό γραφής όπως πχ του μαρκαδόρου.

Η δύναμη του ίχνους της χρήσης των υλικών (πινέλο, μαρκαδόρος, κεροπαστέλ, μολύβι) μπορεί να εμφανίσει διαφορετικές τονικές εντάσεις, λόγω χαρακτηριστικών και της διαφορετικής σύνθεσης των υλικών κατασκευής. Το ίδιο συμβαίνει και με την ένταση των χρωματικών αποτυπώσεων που αφήνουν στην ζωγραφικής επιφάνεια, καθώς το πινέλο με τα υδατοχρώματα και τα χρωματιστά κεροπαστέλ έχουν την ιδιότητα ως υλικά να παράγουν νέες χρωματικές αποχρώσεις όταν ανακατευτούν με το ίδιο το χρωματικό υλικό του.⁴⁰

Χρωματικές αποχρώσεις τις οποίες δεν μπορούμε να τις αναπτύξουμε με την χρήση των χρωματιστών μαρκαδόρων που ως υλικά έχουν την ιδιότητα να μην μπορούν να ανακατευτούν μεταξύ τους και να παράγουν νέες χρωματικές προσμίξεις, καθώς το ίχνος που συνήθως αφήνουν έχει μια μονοδιάστατη χρωματική ποιότητα ή οποία δεν μπορεί να αναβαθμιστεί όταν προσθέτουμε μια δεύτερη στον ίδιο χώρο.

Ο Μαρκαδόρος και οι χρωματιστές ξηλομπογιές είναι οι πιο συνηθισμένες μορφές μορφικών υλικών με τις οποίες δουλεύουν οι ομάδες των νήπιων στο πρόγραμμα των καλλιτεχνικών δραστηριοτήτων. Αυτό συμβαίνει διότι η επιλογή των υδατοχρωμάτων, τέμπερες, ακουαρέλες νερομπογιές και δακτυλομπογιές έχουν ως κύριο διαλυτικό υλικό το νερό, και αυτό από μόνο του εμπεριέχει και ένα χαρακτήρα επικινδυνότητας στην όλη διαδικασία μιας εκπαιδευτικής δραστηριότητας. Αυτός ο κίνδυνος που συνήθως εμφανίζεται δεν προκύπτει από το γεγονός της ποιότητας των ζωγραφικών μέσων, καθώς δεν πρόκειται για τοξικά μέσα, αλλά από το γεγονός ότι λόγω μιας άχαρης κίνησης των μαθητών μπορεί να χυθούν τα δοχεία με το διαλυτικό μέσο – νερό στους πάγκους εργασίας των νηπίων και να επικρατήσει σύγχυση και να αναταραχθεί η ροή του μαθήματος. Όταν όμως ξεπεράσουμε τους αρχικούς φόβους, αυτών των μορφών επικινδυνότητας που έχουν να κάνουν με την χρήση των υδατοδιαλυτών υλικών,

⁴⁰ Με βάση τις σημειώσεις του κου Νικολάου Ταμουτσέλη ΕΔΙΠ Διδακτικής των Εικαστικών Τεχνών, στο μάθημα της Διδακτικής των Εικαστικών - Πρακτική Άσκηση, Θεωρητική ενότητα που αφορά την ειδική προετοιμασία για την ανάπτυξη δραστηριοτήτων με άξονα τα εικαστικά μαθήματα.

η ποιότητα του μαθήματος μας θα είναι εξαιρετικά αναβαθμισμένη καθώς η χρήση της παλέτας των διαφορετικών υλικών όπως (πινέλο, μαρκαδόρος, κεροπαστέλ, μολύβι) θα είναι σε θέση να προσφέρει μοναδικές εμπειρίες στο πεδίο των αποτυπώσεων, με σύμβολα, στοιχεία, σύνολα και συνθέσεις γραμμικών ιχνογραφιών, αναπαραστάσεων.

Αυτό συμβάλει και στην αναβάθμιση των στοιχείων που ελέγχουν το πεδίο της δημιουργικής ψυχολογίας. Όταν ο χώρος του σχολικού περιβάλλοντος (Γωνιά των δράσεων – Πάγκος Εργασίας) είναι έτσι διαμορφωμένος κατάλληλα τόσο από την πλευράς του σταθερού εξοπλισμού, όσο και από την ποικιλία των μορφικών υλικών, το μόνο σίγουρο είναι ότι θα παίζει σημαντικό ρόλο και κρίσιμο ρόλο στο τομέα της δημιουργικής ψυχολογίας και κατά επέκταση στην διάθεση των μαθητών – νηπίων να ανακαλύψουν, να εξερευνήσουν δια μέσω της περιέργειας και να μαθαίνουν Πως να μαθαίνουν. Ένας μνημένος εκπαιδευτικός στο χώρο του νηπιαγωγείου είναι ικανός να αναπτύσσει εικαστικές δραστηριότητες, οι οποίες με την σειρά τους ενεργοποιούν τους μαθητές έτσι ώστε οι λειτουργίες και οι συμπεριφορές τους να προσαρμόζονται σε αυτό που ονομάζουμε δημιουργικότητα η οποία παίζει σημαντικό ρόλο στην ενίσχυση της ψυχικής εικόνας των νηπίων.

Η δημιουργικότητα είναι η ικανότητα που έχει το κάθε παιδί και κάθε άνθρωπος ξεχωριστά, και ενεργοποιείται από συγκεκριμένα εσωτερικά νοητικά και πνευματικά κέντρα⁴¹. Αυτή η ενεργοποίηση των εσωτερικών μηχανισμών θέτει σε λειτουργία και τους τρεις (3) παράγοντες (Νου την Καρδιά και το Χέρι), ώστε αυτή η διαδικασία σύλληψης, των αρχικών ιδεών να επωάζεται και να περνάει δια μέσω της νόησης στην πρακτική επίλυση των σχεδιαστικών προβλημάτων. Το αποτέλεσμα αυτής της διεργασίας των μαθητών ακόμα και σε αυτές τις μικρές ηλικίες δεν αποκλίνει, και φαντάζει αντίστοιχη με αυτήν των ενηλίκων ειδικά αυτές των καλλιτεχνών καθώς, η εκπαίδευση στην χρήση των νέων υλικών και οι τεχνικές της εφαρμογής τους, στις συνθέσεις των έργων τους, παράλληλα σε δεύτερο χρόνο εκπαιδεύουν τις νοητικές και ψυχολογικές τους ικανότητες και δεξιότητες.

Ο γενικός στόχος των καλλιτεχνικών μαθημάτων στο Νηπιαγωγείο είναι να δημιουργήσει ένα περιβάλλον και ένα κλίμα, όπου η δημιουργικότητα, η φαντασία, η ανάπτυξη και η καλλιέργεια των δεξιοτήτων, της ικανότητας να χρησιμοποιούμε απλά υλικά για να εκφράσουν τις ιδέες τους είναι στις προτεραιότητες του διδακτικού προσωπικού.

⁴¹ Με βάση τις σημειώσεις του κου Νικολάου Ταμουτσέλη ΕΔΙΠ Διδακτικής των Εικαστικών Τεχνών, στο μάθημα της Διδακτικής των Εικαστικών - Πρακτική Άσκηση, Θεωρητική ενότητα που αφορά την ειδική προετοιμασία για την ανάπτυξη δραστηριοτήτων με άξονα τα εικαστικά μαθήματα.

Γεγονός είναι ότι κάθε μαθητής έχει την δυνατότητα να εκφραστεί μέσα από τις προσωπική του γραφή η οποία έχει συγκεκριμένα χαρακτηριστικά στοιχεία σημεία, σύμβολα, γραμμές και μορφές, στοιχεία και ιδέες που αρχικά ξεκινούν και επηρεάζονται σε μεγάλο βαθμό από τον τρόπο χρήσης των σχεδιαστικών και χρωματικών εργαλείων, όπως επίσης και από τον τρόπο με τον οποίο μεταχειρίζονται και πιέζουν και κινούν και συντονίζουν το χέρι τους. Αυτή η ικανότητα της χρήσης των υλικών, όπως αναφέραμε παραπάνω είναι μια προοδευτική διαδικασία που ενισχύει κάθε φορά το υπόβαθρο των εμπειριών στο πεδίο της ψυχικής εικόνας των νηπίων, δίνοντας το δικαίωμα και την δυνατότητα να επαναλαμβάνουν τις ίδιες κινήσεις με περισσότερη χάρη και αρμονία ,χωρίς να υπάρχει ο φόβος για να απογοητευτούν.

Τα αποτελέσματα της οργανωμένης διδασκαλίας συγκεντρώθηκαν και θα προσπαθήσουμε να το καταγράψουμε ή να το αναλύσουμε με βάση τους πίνακες με τα στοιχεία και σύμβολα των γραμμικών αναπαραστάσεων - ιχνογραφήματα. Βλ. πίνακες Α, Β, Γ, Δ.

Ενδεικτικά με την ανάλυση κάποιων σχεδίων σχετικά με τα στοιχεία που αποτύπωσαν οι μαθητές. Στο σχέδιο 8 παρατηρούμε σχετικά με τον πίνακα Α όχι ιδιαίτερα πολλά ίχνη μαρκαδόρου. Μπορούμε να δούμε πως υπάρχει σε τρία σημεία. Ο κόκκινος, ο πράσινος, ο καφέ και ο κίτρινος μαρκαδόρος. Στον κόκκινο μαρκαδόρο παρατηρούμε το στοιχείο Α1, Α3, Α4, Α6, Α10 και Α13. Στον πράσινο μαρκαδόρο παρατηρούμε το στοιχείο Α4 σε συνδυασμό με το στοιχείο Α10. Στο καφέ μαρκαδόρο παρατηρούμε το στοιχείο Α4 με έντονη μεγάλη παχιά γραμμή και το στοιχείο Α13. Τέλος στο κίτρινο μαρκαδόρο παρατηρούμε το Α1, Α3, Α4, Α6, Α12 και Α13.

Σύμφωνα με τον πίνακα Β που αφορά τα ίχνη με κεροπαστέλ παρατηρούμε πιο έντονη γραφή. Φαίνεται να χρησιμοποιεί πιο πολλά χρώματα. Βλέπουμε στοιχεία όπως το Β1, Β2, Β3, Β4, Β6, Β8, Β10, Β11, Β13, Β15.

Σύμφωνα με τον Γ πίνακα που αφορά τα ίχνη με υδατοχρώματα παρατηρούμε ακόμα πιο έντονη γραφή σε αυτό το σχέδιο. Βλέπουμε πως η μεγαλύτερη επιφάνεια χαρτιού είναι καλυμμένη από αυτά. Παρατηρούμε στοιχεία του πίνακα όπως το Γ3, Γ4, Γ6, Γ9, Γ10, Γ13, Γ16, και Γ17.

Ακόμα από τον πίνακα Δ παρατηρούμε στο συγκεκριμένο σχέδιο στοιχεία όπως Δ4, Δ10, Δ13

Ακόμα παρατηρούμε πως το παιδί έχει ένα στυλ χρησιμοποιώντας κυρίως κατακόρυφες γραμμές και έχοντας ένα μοτίβο στο σχέδιο του. Επιπλέον παρατηρούμε πως έχει σχηματίσει

το γράμμα Z το οποίο έχει σχέση και το αρχικό του όνομα και το έχει χρησιμοποιήσει σαν περίγραμμα του λουλουδιού.

Τώρα ένα ακόμα σχέδιο που έχει ενδιαφέρον είναι το σχέδιο 9. Σε αυτό το σχέδιο είναι επίσης λίγα τα στοιχεία του μαρκαδόρου. Παρατηρούμε ευθείες γραμμές, δηλαδή σύμφωνα με τον πίνακα Α, είναι το στοιχείο Α1 με τον σκούρο μπλε και γαλάζιο μαρκαδόρο. Ακόμα υπάρχει το στοιχείο Α4 στον γαλάζιο μαρκαδόρο και το Α10. Στον γκρι μαρκαδόρο παρατηρούμε στοιχεία όπως το Α4, Α5, Α6, Α7, Α8, Α10, Α12. Στον κόκκινο μαρκαδόρο βλέπουμε το στοιχείο Α12. Με τον ροζ παρατηρούμε το Α5. Τέλος με τον μοβ βλέπουμε έντονη γραφή με τα στοιχεία Α6, Α12, Α13 και Α10.

Περνώντας στον πίνακα Β σχετικά με το σχέδιο 9 παρατηρούμε πως έχει παιδί γεμίσει πολύ το χαρτί με το ξηροπαστέλ κάνοντας μεγάλες κινήσεις. Επίσης σε αυτό το σχέδιο έχουμε αρκετά χρώματα σε κεροπαστέλ όπως πορτοκαλί, κίτρινο, πράσινο, κόκκινο, μωβ, τρκουάζ, ροζ, μπορντό. Τα στοιχεία που βλέπουμε σε αυτά τα χρώματα είναι τα Β1, Β3, Β4, Β8, Β9, Β10, Β11, Β14.

Στην συνέχεια σύμφωνα με τον πίνακα Γ βλέπουμε πώς το παιδί χρησιμοποιεί τα υδατοχρώματα αλλά όχι περισσότερο από τα κεροπαστέλ. Το σχέδιο περιέχει στοιχεία του πίνακα όπως Γ6, Γ10, Γ16.

Τέλος σύμφωνα με τον Δ πίνακα όπου είναι το υλικό το οποίο χρησιμοποιήσαν για το σχέδιο της ζωγραφιάς τους παρατηρούμε τα εξής στοιχεία : Δ9, Δ10, Δ13

Ακόμα παρατηρούμε πως το συγκεκριμένο παιδί έχει επιλέξει να μην μπλέκει τα χρώματα μεταξύ τους και το κάθε χρώμα να έχει τον χώρο του και την απλότητα της απόχρωσής του.

1.5 Συμπεράσματα

Με άξονα τις δημιουργικές φάσεις που ορίζουν το πλαίσιο της ενδεικτικής εκτέλεσης ενός ωριαίου μαθήματος⁴² στην διδακτική των εικαστικών τεχνών, και τις ενέργειες της διδάσκουσας που έχουν σχέση με την εισαγωγή στα περιεχόμενα του θέματος και το μοίρασμα των υλικών, (Υδατοχρώματα, νερομπογιές πινέλα, ξηροπαστέλ, μαρκαδόροι και μολύβια). Θα χρειαστεί να τονίσουμε ότι η οργάνωση και η προμήθεια των υλικών έγινε μέσα από το απόθεμα των υλικών που διαθέτει το Εργαστήριο Εικαστικών Τεχνών του Τμήματος Νηπιαγωγών Φλώρινας, και για αυτό το λόγο δεν επιβαρύνθηκε ούτε η σχολική μονάδα που μας φιλοξένησε, αλλά ούτε και οι ίδιοι οι μαθητές που συμμετείχαν σε αυτήν την οργανωμένη εκπαιδευτική διαδικασία. Στην επόμενη φάση οι μαθητές προχώρησαν στην εκτέλεση της οργανωμένης δραστηριότητας την επιμέλεια της οποίας είχε η ίδια η διδάσκουσα. Όλες οι δημιουργικές φάσεις στο πεδίο της σχεδίασης των περιγραμμάτων στο σχέδιο των μαθητών νηπίων έγιναν με το μολύβι. Στο επόμενο βήμα έγινε μοίρασμα των υδατοδιαλυτών υλικών, και με την χρήση του πινέλου, οι μαθητές ξεκίνησαν να αποτυπώνουν τις εκφράσεις τους στην επιφάνεια του έργου τους.

Στο τέλος αυτής της διαδικασίας έτσι όπως την περιγράψαμε με βάση, τα στάδια, τις φάσεις και τα βήματα, οι εργασίες των νηπίων συγκεντρώθηκαν και ομαδοποιήθηκαν, έτσι ώστε να εκτεθούν μέσα στο σχολικό περιβάλλον. Τα αποτελέσματα των εργασιών είναι τα παρακάτω

2. Ζωγραφιές παιδιών

Σχέδιο 1.

Σχέδιο 2.

⁴² Με βάση τις σημειώσεις του κ. Νικολάου Ταμουτσέλη ΕΔΙΠ Διδακτικής των Εικαστικών Τεχνών, στο μάθημα της Διδακτικής των Εικαστικών - Πρακτική Άσκηση, Θεωρητική ενότητα που αφορά την ειδική προετοιμασία για την ανάπτυξη δραστηριοτήτων με άξονα τα εικαστικά μαθήματα.

Σχέδιο 3.

Σχέδιο 4.

Σχέδιο 5.

Σχέδιο 6.

Σχέδιο 7.

Σχέδιο 8

Σχέδιο 9.

Σχέδιο 10.

Σχέδιο 11.

Σχέδιο 12

3. Βιβλιογραφία

- Charpman, L. H. (1993). Διδακτική της τέχνης: Προσεγγίσεις στην καλλιτεχνική αγωγή. Εκδόσεις Νεφέλη.
- Dorance, S. (1998). Δημιουργικές δραστηριότητες στο νηπιαγωγείο: Εικόνες και πράγματα. Τυπωθήτω Γιώργος Δαρδανός.
- Epstein, A. S., & Τρίμη, E. A. (2005). Εικαστικές τέχνες και μικρά παιδιά: Ενισχύοντας τους μικρούς καλλιτέχνες. Τυπωθήτω- Γιώργος Δαρδανός.
- Βάος, Α. (2008). Ζητήματα διδακτικής των εικαστικών τεχνών: Το καλλιτεχνικό εγχείρημα ως παιδαγωγική πράξη. Εκδόσεις Τόπος.
- Κακίση - Παναγοπούλου, Α. (2006). Κι όμως ζωγραφίζουν: Η ζωγραφική των παιδιών και ο κόσμος τους. Εκδόσεις Συμμετρία.
- Καλούρη - Αντωνοπούλου, Ρ. (1999). Αισθητική αγωγή. Εκδόσεις “ΕΛΛΗΝ”.
- Καλούρη, Ρ. (1998). Τέχνη & δημιουργική ανάπτυξη των παιδιών (2η έκδοση). Εκδόσεις ΕΛΛΗΝ. (Επιμέλεια: Robert Schirrmacher).
- Κατσάρας, Γ. Δ. (1997). Προσχολική Παιδαγωγική. Αθήνα.
- Παπανικολάου, Ρ. Α. (1996). Η ζωγραφική στο νηπιαγωγείο και στο δημοτικό σχολείο. Εκδόσεις Μικρός Πρίγκηπας.
- Σάλα - Δοκουμετζίδα, Τ. (1996). Δημιουργική φαντασία και παιδική τέχνη. Εξάντας.
- Σάλλα, Τ. (2008). Καλλιτεχνική παιδεία και παιδαγωγικά συστήματα: Ιστορία της εικαστικής παιδείας στα εκπαιδευτικά συστήματα. Εκδόσεις Νήσος.
- Ταμουτσέλης Νικόλαος (2017). Το Εικαστικό Εργαστήριο στο Σχολικό Περιβάλλον, Εκδ Αφοι Αριστείδου Φλωρινιώτικες Εκδόσεις, Φλώρινα.
- Με βάση τις σημειώσεις του κου Νικολάου Ταμουτσέλη ΕΔΙΠ Διδακτικής των Εικαστικών Τεχνών, στο μάθημα της Διδακτικής των Εικαστικών - Πρακτική Άσκηση, Θεωρητική ενότητα που αφορά την ειδική προετοιμασία για την ανάπτυξη δραστηριοτήτων με άξονα τα εικαστικά μαθήματα.